

"STORMEN FÖR KÖPENHAMN"

*Planen för det svenska anfallet natten till den 11 februari
1659 och orsakerna till dess misslyckande*

AV LARS TERSMEDEN

UDGÅET AF BIBLIOTEKETS SAMLING

Vid årsskiftet 1658—59 var Sveriges militära och politiska läge i korthet följande.

Med Ryssland rådde ett nyss ingånget stillestånd. I Polen, där den svenska krigföringen gick ut på ett försvar av Weichsels nedre lopp, hade den viktiga staden Thorn — låset till detta — efter en långvarig belägring av en betydande förbundsarmé i december 1658 tvingats kapitulera. På huvudkrigsskådeplatsen i Danmark hade i slutet av oktober 1658 en holländsk undsättningsflotta brutit den svenska flottans blockad av Köpenhamn och därigenom tvingat Karl X Gustav att häva belägringen av staden, vars tillfartsvägar mot landsidan nu endast hölls spärrade från det svenska lägret vid Brönshøj. Själland i övrigt samt Fyen hölls besatta av svenskarna, och från dessa öar pågick hittills resultatlösa försök att sätta över trupper på Möen och Falster respektive Langeland. En stark förbundsarmé hade under hösten 1658 söder ifrån trängt in i Jylland, där den svenska maktställningen nu var inskränkt till innehavet av fästningen Fredriksodde. På Bornholm slutligen hade ett uppror lett till öns frigörelse i december 1658, och i samma månad hade den lilla svenska garnisonen i Trondhjem efter två och en halv månads belägring tvingats kapitulera.

För att finna en väg ut ur sitt alltmer kritiska läge hade Karl Gustav även tagit diplomaten till hjälp. Efter långvariga förhandlingar med England hade i december en engelsk flotta destinerad till Sundet löpt ut men på grund av köld och motvind tvingats vända om. Andra underhandlingar hade emellertid lett till, att Holland efter engelska och franska påtryckningar avhållit sig från att, som planlagts, under slutet av året skicka Danmark ytterligare hjälp. Men till våren var en sådan sannolikt att vänta. Detta var allt. Varken England eller Frankrike ville riskera ett krig mot Österrike, och till att Sverige krossade Danmark ville de heller inte bidra.

I detta ytterst trängda läge beslöt Karl Gustav att ta saken i egna händer och — ånyo med isens hjälp — med ett enda djärvt drag ställa motståndarna inför ett fullbordat faktum. Hans förmodligen alltsedan belägringens hävande närda plan på en stormning av Köpenhamn skulle sättas i verket.¹

Köpenhamns försvar

Köpenhamn hade vid mitten av 1600-talet omkring 25.000 innevånare och var sålunda en relativt stor stad. Dess befästningsverk vid tidpunkten för stormningen framgår av skissen, bilaga 1 (s. 144).² Endast de inre verken kring Gamla och Nya staden från Slottsholmen till Kastellet samt de på Kristianshamn* var besatta. De yttre hade utrymmts vid svenskarnas ankomst i augusti 1658. Ända sedan dess hade man flitigt arbetat på att förstärka befästningsverken, och dessa befann sig nu i ett förhållandevis gott skick. Kastellet var dock ännu inte utbyggt till avsedd styrka.

Av detaljer, som inte framgår av skissen, må följande nämnas.

Brygghuset, det kungliga stallet och Lönngången ingick som led i Slottsholmens befästningssystem (se även skissen, bilaga 1, underbilaga 1 a). Det förstnämnda var ursprungligen en bastion, som man lagt tak på och inrättat till brygghus. Stallets yttervägg utgjordes av en kurtinmur, som sammanband Brygghuset och Slottsbastionen. Lönngången var en murad täckt bro, som tillika tjänstgjorde som försvarsgalleri. Efter svenskarnas ankomst i augusti 1658 hade ett batteri, det s. k. Svinebatteriet, uppförts i vinkeln mellan Brygghuset och muren. Från Lönngångens västra brofäste fanns en nedfart genom vallen till en väg, som löpte längs strandkanten utanför vallen till Drottningens trädgård. Nedfarten hade under samma tid spärrats, genom att ett mindre verk anlagts framför densamma.

Omedelbart framför vattengravarna och vallarna på landsidan samt längs strandkanten utanför vallarna (murarna) på sjösidan sträckte sig sammanhängande pålverk, s. k. palissader. Vallarna och bröstvärnen var på de mest utsatta ställena försedda med allehanda hinder: stormpålar, järnspetsar, spanska ryttare m. m. När vattnen börjat frysa till, hade man upptagit vakar i gravarna och i isen framför de verk, som vette mot sjösidan, samt framför de sistnämnda vakarna uppfört ytter-

* Kristianshamn var då en självständig köpstad.

ligare en rad palissader. Tvärs över den frusna segelrännan mellan Slottsholmens södra udde och Kristianshamns västra halvbastion hade man för att — utöver genom den här förankrade och infrusna fregatten och den bestyckade prämen — förstärka den svaga punkt i försvaret, som rännan utgjorde, dessutom uppfört en palissad. Slutligen hade man för att ytterligare försvåra en stormning begjutit vallarna med vatten, vilket i den starka kylan gjorde dem ishala.³

Stadens besättning framgår av bilaga 2. I stort hade den följande sammansättning och styrka:

Sammansättning	Antal man
Rytteri	825
Fotfolk (avsuttna dragoner), danskt	2.890
Fotfolk, holländskt	2.000
Båtsmän, danska och holländska	450
Kungl. betjänter, drabanter och adliga tjänare	150
Studenter	160
Borgare	3.760
Hantverksgesäller	300
Bodbetjänter	115
Summa	10.650

På vallarna m. m. stod 343 stycken av olika grovlekar.

Händelseförloppet

Sedan beslutet att storma väl var fattat igångsattes förberedelserna snabbt. Truppförstärkningar från Sverige och av svenskarna ockuperade delar av Danmark fördes under senare hälften av januari och början av februari till lägret vid Brönshøj, dit också för stormningen erforderlig särskild utrustning och teknisk materiel samlades i stora mängder. Svenska avdelningar visade sig så gott som varje natt — senare även på dagarna — framför staden i syfte att dels rekognosera försvarsanordningarna och isens bärkraft, dels genom ständiga "alarmeringar" skrämma och trötta ut försvararna och hålla dem i ovisshet om, huruvida det var fråga om en allvarligt menad stormning eller inte.

Den 8 februari var förberedelserna slutförda och order utdelade för stormningen, som var bestämd att äga rum påföljande natt. I skydd av mörkret och under största möjliga tystnad avmarscherade trupperna

natten till den 9 från lägret mot staden. Innan stormningen igångsattes önskade konungen oskadliggöra en bestyckad pråm, som låg infrusen i Kalvebodstrands is i de stormande truppernas väg. Företaget tog emellertid så lång tid, att han beslöt uppskjuta stormningen till följande natt, varför trupperna beordrades återvända till lägret. Natten mellan den 9 och 10 februari uppmarscherade dessa åter i närheten av staden, men även denna gång måste stormningen uppskjutas, nu beroende på en av konungen beordrad sista rekognosering av bl. a. vakarna framför stadens sydfront, som även den tog längre tid än beräknat. Först natten till den 11 februari — någon timme efter midnatt — kunde Karl Gustav äntligen ge signal till storms. Men på vallarna stod försvararna eldberedda.⁴

I tåten på de olika stormkolonnerna framryckte i vita skjortor klädda avantgarden. De medförde löpbroar — på vilka de uppisade gravarna och de eljest i isen runt staden upptagna vakarna skulle passeras — stormstegar, handgranater m. m. Därefter följde den egentliga stormtruppen. Bakom denna stod kavalleriet berett att fullfölja stormningen.

Huvudanfallet riktades över Kalvebodstrands is mot stadens sydfront. Samtidigt framryckte en annan anfallsstyrka över isen mot Kristianshamn. En fruktansvärd kanoneld mötte de stormande. Framryckningen avstannade efterhand, och elden förorsakade stora förluster bland de ute på isen och framför vallarna sammanpackade trupperna. Endast på en punkt — framför Gyldenlöwes bastion — lyckades de stormande nå ända fram till vallen, resa ett antal stormstegar och börja äntra uppför dessa. Ett par man nådde vallkrönet men blev omedelbart nedgjorda. Friska trupper strömmade emellertid till, och under några timmar rasade striden hård och oviss på denna punkt. Försvararnas kanon-, musköt- och handgranateld samt från vallarna nedkastade föremål av olika slag åstadkom dock en allt större förödelse i de framför bastionen hopträngda svenska leden, och från inte hotade frontavsnitt skyndade förstärkningar till undsättning. Under tiden hade en i isen strax utanför staden infrusen fregatt erövrats, men när kanonerna på vallarna började spela även över den, hade de anfallande tvingats att snabbt dra sig tillbaka. När dagen började gry måste Karl Gustav beordra allmänt återtåg på hela denna front. Kvar på isen låg då hundratals stupade och sårade — de i vakarna drunknade oräknade — samt mängder av kringspridd materiel.

Även framför stadens västfront hade svenska avdelningar visat sig dock utan att göra några allvarigare stormningsförsök.

Kampen i söder började just avta, när en andra strid blossade upp i norr. Det var en från Vartov framryckande anfallsstyrka, som där gick till storms. Försvararna lät de anfallande rycka fram ända till den uppisade vattengraven, innan de öppnade en förödande kartescheld med sina kanoner. Dessutom visade sig de medförda löpbroarna vara för korta. I den trängsel, som därigenom uppstod, fick elden en än större verkan och de anfallande måste efter några fåfänga försök att passera graven dra sig tillbaka, även här kvarlämnande ett stort antal stupade och sårade samt löpbroar, stormstegar och annan materiel.

Sådant var i stora drag det yttre händelseförloppet. Hur såg nu den svenska stridsplanen ut? Vilken eller vilka var orsakerna till företagets misslyckande?

Stridsplanen i litteraturen

Någon svensk specialstudie rörande stormningen föreligger inte. Däremot är den danska litteraturen härom relativt riklig. Flertalet av dessa arbeten utgöras emellertid av mer eller mindre populärt hållna minnesskrifter med anledning av 250- och 300-årsdagarna för stormningen. Endast två synes vara av betydelse i detta sammanhang. Det ena är författat av *S. A. Sörensen* 1881—92. I detta behandlas både de danska och de svenska dispositionerna mycket ingående. Det andra är en uppsats av *F. Askgaard* 1959, i vilken stormningen skildras rätt ingående, dock med tyngdpunkt på försvararnas dispositioner.⁵ I övrigt har stormningen närmare berörts endast i en del svenska och danska historiska och krigshistoriska översiktsverk, främst av *A. Fryxell* 1843, *F. F. Carlson* 1855, *J. A. Fridericia* 1894, *L. W-son Munthe* 1906, *G. Petri* 1928 samt *S. Bonnesen* 1924—58.⁶ Av naturliga skäl skildrar dessa stormningen huvudsakligen endast i stora drag.

På grund av i de flesta fall obefintliga, ofullständiga eller summariska källhänvisningar föreligger svårigheter att i detalj fastställa det källmaterial, som de nämnda författarna har utnyttjat för sina respektive framställningar av den svenska stridsplanen, sådan denna direkt återges eller indirekt framgår av det skildrade händelseförloppet.

Fryxells framställning synes huvudsakligen bygga på Erik Dahlbergs teckning av stormningen.⁷

Carlson hade för sin del utnyttjat två samtida brev, ett från Erik Dahlberg till generalmajoren Konrad Mardefelt⁸ och ett från Karl Gustav själv till riksamiralen Karl Gustav Wrangel.⁹ Hans framställning avviker på många punkter från Fryxells.

Sörensen har såsom antyddes försökt i detalj utreda de svenska dispositionerna för stormningen. Härvid har han liksom Fryxell så gott som helt följt Dahlbergs teckning men även utnyttjat i tryck utgivna kopior av Karl Gustavs order för stormningen till några av de befälhavande officerarna.¹⁰

Fridericia har liksom *Carlson* byggt sin framställning av stridsplanen huvudsakligen på Dahlbergs brev till Mardefelt men bl. a. också på ett år 1670 utkommet arbete om de två svensk-danska krigen författat av engelsmannen Roger Manley.¹¹

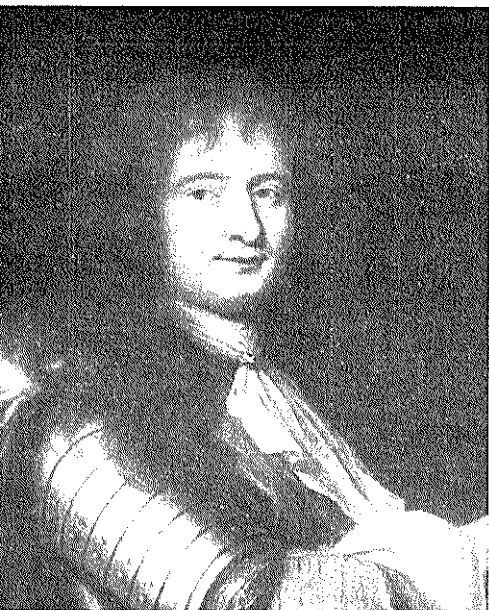
Petri stödjer sin skildring på ett helt annat källmaterial, vilket tidigare presenterats av Munthe, men som denne inte utnyttjat för sin framställning. Det utgöres av Karl Gustavs order för stormningen till de befälhavande officerarna¹² samt ett antal planer för densamma.¹³ Petris skildring ger också en i flera avseenden annan och — med undantag av Sörensens — mer fullständig bild av främst planen för huvudanfallet.

Övriga nämnda författare bygger eller synas bygga sina respektive framställningar av den svenska stridsplanen huvudsakligen på tidigare forskningsresultat. De framför emellertid en del egna synpunkter m. m., vilka är av intresse i detta sammanhang och därför också bli beaktade i framställningen.

Den bild av huvuddragen i den svenska stridsplanen, som framgår ur ett studium av den anförda litteraturen, är följande.

Stormningen skulle igångsättas omkring midnatt. Därvid skulle huvudanfallet under konungens egen ledning framföras över Kalvebodstrands is mot stadens sydfront, vars mot sjön vettande befästningsverk bedömdes vara svagare än de övriga. I anslutning till huvudanfallet skulle en mindre avdelning anfalla och ta de i Kalvebodstrand infrusna fartygen i syfte att förhindra dessa att avge eld mot de över isen framryckande trupperna.

Ett andra anfall under general Gustav Banérs ledning skulle från Vartov ansättas mot stadens östra del och ett tredje under generallöjtnant Klas Totts över isen mot Kristianshamns västligaste halvbastion.

Klas Tott, 1630—1674, greve, riksråd, fältmarskalk, generalguvernör. Målning av okänd konstnär. Gripsholm. Copy-right Svenska Porträttarkivet.

Gustav Banér, 1618—1689, friherre, riksråd, fältmarskalk, generalguvernör. Målning (kopia) av okänd konstnär. Kungl. Livgrenadjärregementet, Linköping.

Slutligen skulle ett antal mindre avdelningar utföra skenanfall mot stadens västra delar.

Framför de främst stormande brigaderna skulle avantgarden av särskilt kommenderat folk framrycka medförande all den materiel, med vars hjälp försvararnas hinder och vallar skulle forceras. För att synas mindre mot snön skulle folket bära vita skjortor och huvor.

På en del punkter i denna gemensamma helhetsbild skiljer sig emellertid uppfattningarna från varandra.

Carlson uppger, att huvudanfallet riktades mot Västerport-Brygg-huset, under det att *Sörensen* och *Petri* säger, att anfallet riktades mot Gyldenlöwes bastion-Brygg-huset.

Samtliga författare är ense om, att det Banérska anfallet igångsattes först ett par timmar senare än huvudanfallet. I fråga om anledningen

härtill framförs emellertid två olika uppfattningar. *Carlson* menar, att anfallet fördröjdes längre än avsett. *Sörensen* och *Petri* däremot hävdar, att fördröjningen var avsiktlig. Anfallet skulle igångsättas först sedan huvudangreppet mot sydfrenten kommit i full gång och dit bundit försvararnas styrkor. Även ifråga om Banérs anfallsmål är uppfattningarna delade. *Fryxell* anger Österport, *Sörensen* Grönlands bastion, *Petri* Kastellet och *Askegaard* "övergångsstället" mellan Grönlands bastion och Kastellet. *Carlson* liksom *Fridericia* uttrycker sig mer allmänt: östra delen av staden respektive mellan Österport och Kastellet. *Sörensen* gör emellertid det tillägget, att Banér på grund av felorientering i stället anföll Runda kyrkans bastion och Kvarnbastionen och *Carlson*, att Banér "förfelade rätta stället". Uppfattningarna om anfallets syfte varierar också. *Sörensen* hävdar, att detta var "att göra segern fullständig eller bryta fiendens sista motstånd". *Bonnesen* går ännu längre och påstår att avsikten var "att bana sig väg in i staden, falla de på väst- och sydfrenten kämpande danskarna i ryggen och därigenom framkalla ett snabbt och grundligt avgörande". Och *Askegaard* uppger t. o. m. att anfallet var avsett som ett andra huvudangrepp. *Fridericia* slutligen anser, att syftet kanske var att hindra ett återtag till Kastellet.

Det Tottska anfallet mot Kristianshamns västligaste bastion uppges av flertalet författare ha varit avsett som ett skenanfall. *Sörensen* anser emellertid, att det skulle utföras som en "kraftig stöt" till stöd för huvudanfallet och för att dra kanonelden från Kristianshamn bort från den egentliga angreppspunkten, i vilket senare *Askegaard* instämmer, dock med framhållande av, att anfallet var en "inledande diversion".

Även beträffande de punkter, mot vilka skenanfallen mot stadens västra delar skulle riktas, är uppfattningarna delade. *Fridericia* och *Petri* uppger hela frontsträckningen mellan Västerport och Norreport, *Sörensen* Västerport—Helmers skans och *Carlson* endast Norreport.

Slutligen råder oenighet om, huruvida den mindre avdelningens anfall i anslutning till huvudanfallet riktades mot båda de infrusna fartygen eller endast mot fregatten.

Utöver ett klarläggande av stridsplanens huvuddrag har som ovan antytts några författare — främst *Sörensen* och *Petri* — sökt tränga djupare in i vissa detaljer — de olika anfallsgruppernas sammansättning, de enskilda förbandens uppgifter m. m. Detta gäller i första hand huvudanfallsgruppen, men även här är uppfattningarna inte helt över-

ensstämmande. Även avantgardernas sammansättning och styrka samt den materiel, dessa skulle medföra, har varit föremål för undersökning. Samtliga uppgifter härpå är emellertid mycket summariska. Endast *Sörensen* har sökt närmare påvisa dessa förhållanden.

Såsom framgått av ovanstående råder bland historikerna inte hel enighet ens beträffande den svenska stridsplanens huvuddrag. Planens enskildheter har dessutom endast i ringa utsträckning behandlats, och i den mån så skett har meningarna gått i sär. Förf. har efter studium av tillgängligt källmaterial — delvis redan tidigare utnyttjat av forskningen — funnit, att utöver ett tillrättaläggande av de ovan redovisade skiljaktigheterna en ytterligare rekonstruktion av den svenska stridsplanen torde vara möjlig. Materialet synes innehålla så många intressanta upplysningar rörande det dåtida taktiska och tekniska förfaringsättet vid en stormning, att detta i och för sig motiverar ett försök till rekonstruktion av planen i dess helhet.

Källorna

Källmaterialet rörande stormningen utgöres av dels en del kvarlevor, dels ett antal berättande källor.

Till den förstnämnda gruppen hör de i svenska riksarkivet förvarade planerna för stormningen¹⁴ samt ett par i krigsarkivet påträffade.¹⁵ De är alla sinsemellan olika och lämnar alltså faktiska upplysningar om den svenska ledningens planer vid den tidpunkt de utarbetades. Samtliga är dock odaterade.

Till ifrågavarande källmaterial hör också Karl Gustavs order "vor die sämbtliche Officirer so vor Kopenhagen gestürmet" givna i lägret vid Brönshøj den 7 februari 1659¹⁶ men sannolikt utdelade först den 8. Kopior av denna order till några av dessa officerare, vilka alla stupade i stormningen, finns nämligen utgivna i tryck.¹⁷ Originalorderna uppges ha påträffats hos vederbörande efter stormningen. Kopiorna är samtliga daterade den 8 februari 1659. Som kvarleva får också räknas en i tryck utgiven kopia av en kunglig svensk order — också i original påträffad hos en stupad officer — till en av de i stormtruppen ingående brigaderna angående det kommenderade folk och de "materialier" dessa skulle medföra framför brigaden.¹⁸ Den är daterad i lägret vid Brönshøj den 8 februari 1659. Motsvarande order bör ha utfärdats till samtliga brigader, vilka skulle medföra särskild materiel, som en

komplettering till de ovan nämnda ordena, i vilka det i förekommande fall endast talas om "materialier" i största allmänhet. Några sådana materielorder har emellertid inte kunnat återfinnas vare sig i koncept eller avskrift i riksarkivet.

De berättande källorna kan indelas i tre grupper: svenska, danska och "neutrala".

De svenska källorna utgöres främst av två brev, det ena skrivet redan den 12 februari 1659 från Karl Gustav själv till riksamiralen Karl Gustav Wrangel¹⁹ och det andra från Erik Dahlberg till generalmajoren Konrad Mardefelt, vilket föreligger dels i ett odaterat koncept och dels som en tryckt relation av den 15 februari 1659.²⁰ Därtill kommer den tryckta officiella relationen av samma datum.²¹

I sitt brev till Wrangel berör konungen inledningsvis den avslagna stormningen. Han vill visserligen bagatellisera misslyckandet men försöker inte alls bortförklara detta, vilket eljest borde ha legat nära till hands att göra i ett brev till den vid Fredriksoddes stormning för drygt ett år sedan så framgångsrike Wrangel. Konungen redogör i korthet för de svenska dispositionerna, främst vid huvudanfallsgruppen, samt för förloppet i stort av dennas stormning. Vad han säger måste tillmätas ett högt källvärde.

Dahlberg nämner inledningsvis i brevkonceptet till Mardefelt, att han skriver detta för att bemöta fiendens väntade överdrivna segerpropaganda genom att meddela "sanningen". Han uppger även, att han för "förtydligan" samtidigt överskickar en planritning av Köpenhamn, som visar, hur bataljonerna var disponerade i den förestående stormningen. Därefter följer en mycket ingående skildring av de svenska förberedelserna, de båda uppmarscherna nätterna till den 9 och 10 februari och av stormningens förlopp. Dahlberg deltog själv i planläggningsarbetet i egenskap av generalkvartermästarlöjtnant och var närvarande under stormningen. I och för sig borde därför de av honom lämnade uppgifterna vara av stort källvärde.

Emellertid föreligger som nämnts brevet även i form av en tryckt relation. Denna och konceptet överensstämmer som väntat praktiskt taget ordagrant. Endast beträffande inledningen och avslutningen förekommer vissa skiljaktigheter. Relationens inledning saknar bl. a. uppgiften om den överskickade planritningen och i respektive avslutningar, som behandlar de svenska förlusterna, lämnas en hel del inte överens-

stämmande uppgifter. I konceptet förekommer ett mycket stort antal ändringar och tillägg, som klart visar att detta utgjort förlaga till relationen.

Vad här sagts om förhållandet mellan brevkonceptet och brevrelationen gäller i huvudsak även detta och den tryckta officiella relationen av den 15 februari 1659. Denna har dock inte formen av ett brev. Dess inledning är också avsevärt omarbetad — även här saknas uppgifter om den överskickade planritningen — och uppgifterna i avslutningen om de svenska förlusterna anknyter närmare till brevrelationens.

Frågan är emellertid då, om Dahlberg från början skrivit brevet helt privat — Dahlberg och Mardefelt brevväxlade flitigt — eller i medvetande om, att innehållet skulle offentliggöras. Dahlbergs uppgift i brevet om den överskickade planritningen har ju en rent personlig adress. Å andra sidan pekar brevet klart utsagda syfte ett bemöta fiendens propaganda samt dess ingående skildring av händelseförloppet på, att det skrevs i avsikt att publiceras som en flygskrift. Det troligaste är därför, att Dahlberg skrev brevet i båda de ifrågasatta syftena. Detta måste därför som källa principiellt användas med samma försiktighet som annat propagandamaterial. Kvar står dock, att de i stort antal förekommande militära sakuppgifterna är lämnade av en initierad fackman.

Utöver i brevet upptar Dahlberg stormningen till behandling dels i sin dagbok²² och dels i en teckning av stormningen.²³

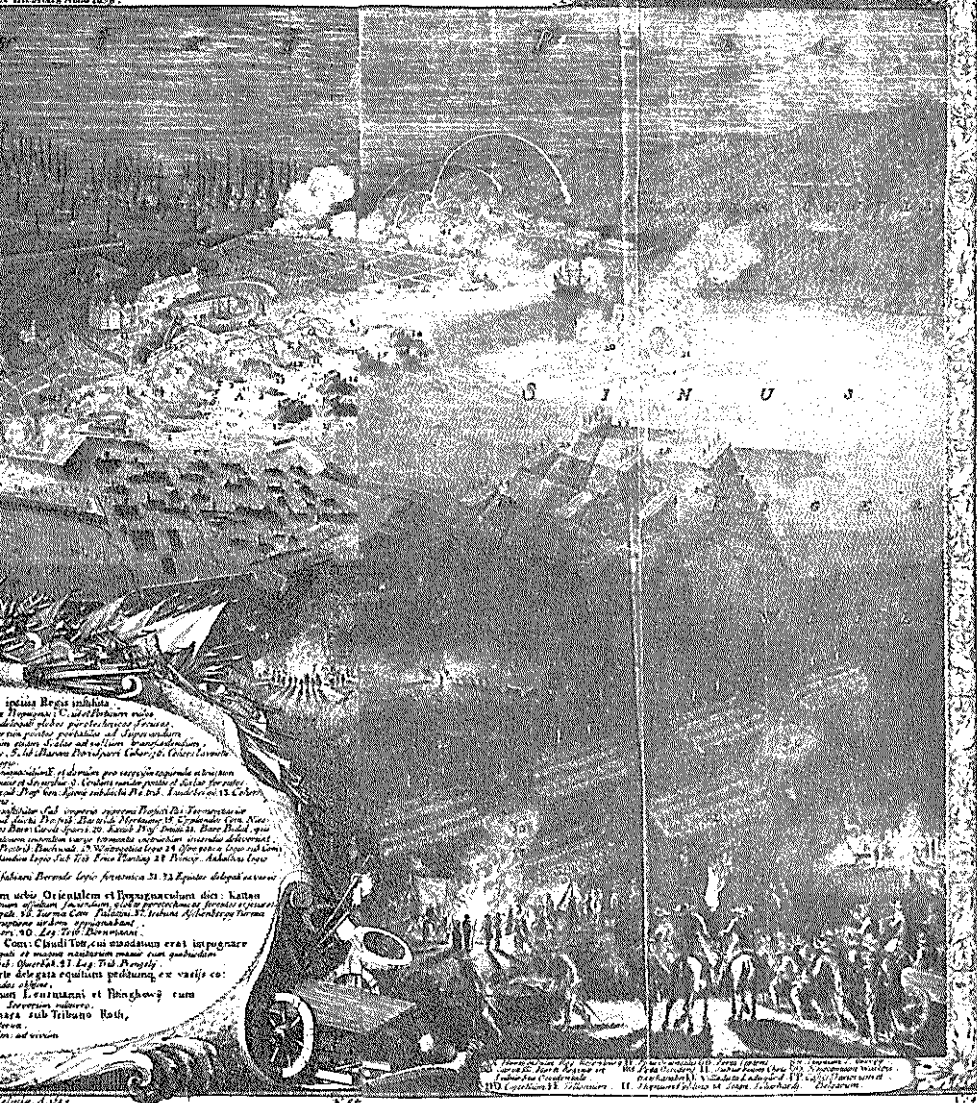
Dagboken föreligger blott i renskrift och har senare utgivits i tryck. Den torde ha utarbetats under 1600-talets sista årtionden. Boken stöder sig utan tvekan på samtida anteckningar utom vad gäller en hel del mer i memoarform infogade berättelser, vilka med största sannolikhet nedskrivits först i samband med utarbetandet.²⁴ Dessa måste därför som källor användas med stor försiktighet. Den mycket kortfattade skildringen av stormningen har just sådan memoarform. Förutom de orsaker, som han anser vara avgörande för misslyckandet, redogör Dahlberg här dock huvudsakligen endast för sina personliga förhållanden.

Teckningen slutligen torde ha ritats på 1680-talet. Dahlberg medförde enligt egen uppgift i dagboken år 1667 till Paris sina teckningar från Karl Gustavs krig för att få dem utförda som kopparstick. Sticket över stormningen är emellertid som framgår av detsamma gjort i Stockholm år 1689. Teckningen synes vad gäller det rent topografiska

more apparent, better

Erik Dahlbergs teckning av stormningen. Teckningen utfördes för Samuel von Pufendorfs verk om Karl X Gustav sammanlagt på 1680-talet. Staden och dess befästningsverk torde Dahlberg ha tecknat efter en av honom själv ritad samtida planskiss (för orientering jfr skissen, bilaga 1). Teckningen återger huvuddragen

i stormningen tämligen viktigt men är ifråga om detaljer i de svenska dispositionerna på en mångfald punkter felaktig. Det är i första hand konstnären Dahlberg, som här med stor fantasi fört ritstiftet.
Kopparstick. Kungl. Biblioteket.

vara ritad efter en samtida skiss. Den ger en mycket detaljrik bild av stormtruppens indelning i attacker och reserver, dessas sammansättning, de enskilda brigadernas platser och anfallsriktningar m. m. Denna bild skiljer sig emellertid på en mångfald punkter från bl. a. de uppgifter Dahlberg själv meddelar i sitt brev till Mardefelt. Det är i första hand konstnären, som här med stor fantasi fört ritstiftet. Teckningen måste därför utmönstras som källa till stormningen.

De danska källor, som har betydelse i detta sammanhang, utgöres främst av riksrådet Otte Krag's dagboksanteckningar, vilka finns bevarade och är utgivna i tryck,²⁵ samt av ett stort antal tryckta relationer och skrivelser från Köpenhamn, avfattade dagarna och veckorna närmast efter stormningen.²⁶

Krag vistades i Köpenhamn bl. a. tiden oktober 1658—februari 1659 och förde under denna tid dagboksanteckningar. Dessa är med undantag av en del senare i marginalen införda tillägg skrivna dag för dag. De fakta Krag meddelar rörande stormningens förlopp bör vara synnerligen tillförlitliga, under det att hans egna slutsatser knappast kan tas för gott.

Flertalet av de tryckta relationerna och skrivelserna från Köpenhamn är mycket kortfattade och har knappast något att ge beträffande de här aktuella frågorna. Endast två av dem synes i detta sammanhang vara av intresse. Den ena är daterad i Köpenhamn den 12 februari 1659 och enligt titelbladet översänd av danske konungen till ståthållaren i Slesvig och Holstein.²⁷ I vad mån denna relation överensstämmer med den skrivelse, som den säger sig återge, har förf. inte haft möjlighet kontrollera. Den har dessutom en klart propagandistisk tendens, vilket gör att den som källa bör användas med försiktighet. Relationen skildrar med undantag av ett fåtal detaljer stormningen endast i stora drag. Den andra relationen är tryckt i Köpenhamn den 26 februari 1659 och enligt titelbladet sammanställd av fångarnas till protokollet tagna utsagor, påträffade svenska skriftliga originalorder (se s. 69) samt uppgifter lämnade av höga och förnåma officerare, vilka själva var närvarande.²⁸ Relationen ger alltså ett intryck av att vara en synnerligen tillförlitlig källa. Även den har emellertid en klart propagandistisk prägel och måste därför liksom relationen av den 12 februari användas med försiktighet. Som förlaga till skildringen av stormningens förlopp i stort har denna relation delvis använts, men den senare relationen är härvidlag på många

punkter avsevärt utförligare. Därutöver innehåller den en mångfald detaljuppgifter på de olika attackernas sammansättning och de däri ingående brigadernas anfallsmål m. m. Den bild av de svenska dispositionerna, som dessa lösryckta, okritiskt sammanställda och i flera fall motstridiga andrahandsuppgifter ger, är emellertid minst sagt förvirrad. Med all aktning för Karl Gustavs välöfvade trupper måste konstateras, att brigaderna under pågående stormning och i nattens mörker näppeligen kan ha störtat sig mot det ena anfallsmålet efter det andra på det sätt relationen anger. Den synes i detta avseende fullkomligt sakna källvärde.

De "neutrala" berättande källorna representeras främst av två engelska arbeten om de svensk-danska krigen 1657—1660, det ena författat av Roger Manley²⁹ och det andra av Philip Meadowe.³⁰ De är utgivna i tryck 1670 respektive 1677. Manley var en engelsk militär och tjänstgjorde under det andra danska kriget som något slag av sekreterare hos Hollands ambassadörer i Köpenhamn. Meadowe vistades som ackrediterat engelskt sändebud hos Karl Gustav i det svenska högkvarteret under det andra kriget till in på senhösten 1659. Vad de meddelar kan därför trots de sena utgivningsåren antas i viss utsträckning ha karaktär av förstahandsuppgifter.³¹ Manleys skildring av själva stormningen bygger emellertid huvudsakligen på den tryckta officiella svenska relationen av den 15 februari 1659 samt delvis också på den i Köpenhamn den 26 februari 1659 tryckta danska relationen. Meadowes skildring är mycket kortfattad och lämnar inga upplysningar av värde i detta sammanhang.

Slutligen må även *Theatrum Europæum* nämnas.³² De uppgifter, som detta verk lämnar och som här kunde vara av intresse, är emellertid tagna ur den nämnda relationen från Köpenhamn tryckt den 26 februari 1659.

Sammanfattningsvis är sålunda läget beträffande de berättande källorna följande. I första hand kommer i betraktande Karl Gustavs brev till Wrangel, Dahlbergs till Mardefelt samt Kraghs dagboksanteckningar. Av dessa måste dock Dahlbergs brev, såsom säkerligen tillkommet med syfte att publiceras, utnyttjas med försiktighet. Detsamma gäller de båda Köpenhamnsrelationerna. Beträffande relationen tryckt den 26 februari försvagas också källvärdet av dess uppenbart kompilatoriska karaktär.

En rekonstruktion av den svenska stridsplanen måste givetvis utgå från kvarlevorna och härvid närmast Karl Gustavs orderserie av den 7 februari 1659 till de befälhavande officerarna, sannolikt utdelad först den 8. Orderna gäller emellertid endast brigader m. m. med stridsuppgifter — några order för brigader i reserv och för kavalleriet förekommer sålunda inte. De innehåller i detalj gående bestämmelser angående framryckningsvägar, eldunderstöd, anfallsmål, samband och rapportering m. m. Av ordena framgår dessutom stormtruppens sannolika indelning i attacker (anfallsgrupper eller stormkolonner).

De i riks- och krigsarkiven förvarade planerna utgöras av olika mer eller mindre fullständiga förslag eller utkast till den svenska stormtruppens indelning i attacker och reserver, i dessa ingående brigader m. m. samt de senares tilldelning av för stormningen nödvändigt materiel och utrustning med för dennas handhavande särskilt kommenderat folk.

En av de i riksarkivet förvarade planerna ("plan 1") överensstämmer så gott som helt med orderserien av den 7 februari, till vilken den torde ha tjänat som förlaga. Den ger dessutom klart besked om indelningen i attacker och redovisar även de i reserv stående brigaderna vid dessa.

I en annan av dessa planer ("plan 2") — en schematisk teckning över de två i huvudanfallsgruppen ingående attackernas brigader och de bakomstående brigaderna i reserv jämte kortfattade order för var och en av dessa — hänvisas på flera ställen till bl. a. "ihrer gestrigen ordre", "ihrer vorigen ordre" och liknande. Detta måste förutsättas syfta på de nämnda ordena av den 7 februari utdelade den 8. Denna plan bör därför ha uppgjorts den 9. De kortfattade ordena överensstämmer med undantag av en del smärre ändringar helt med motsvarande order av den 7 men innehåller därutöver vissa kompletterade bestämmelser.

Samtliga övriga planer skiljer sig vad gäller dispositionerna bl. a. vid huvudanfallsgruppens attacker och reserver så pass mycket från förhållandena den 8 och 9, att de inte kan ha uppgjorts efter dessa data. De måste ha tillkommit i ett tidigare skede av planläggningsperioden.

Alla planerna utom en omfattar enbart de till fot stormande trup-

pernas fördelning på attacker och reserver. Undantaget utgöres av en också i riksarkivet förvarad stor plan ("plan 3") över hela stormtruppens indelning m. m., vari även de till häst i detalj är redovisade. De stå där "i beredskap" vid de olika attackerna. Förklaringen till, att kavalleriet förekommer i endast en av planerna, torde med största sannolikhet vara, att dess uppgifter i en stormning var så självklara, att någon alternativ användning av detsamma inte diskuterats, sedan planens huvuddrag faststälts.

Beträffande "materialierna" och det kommenderade folk, som skulle medföra dessa framför brigaderna m. m., föreligger inte samma säkra utgångspunkt i orderform som för förbanden. Som sådan finns endast den ovan (s. 69) nämnda i tryck utgivna kopian av ordern av den 8 februari till en av brigaderna. Exakt samma bestämmelser återfinnas emellertid för motsvarande brigad i två av de i riksarkivet befintliga planerna ("plan 3 och 4"). Ehuru dessa planer vad gäller förbanden på en del punkter avviker från orderserien av den 7 februari, kan alltså med en viss sannolikhet även övriga brigaders materiel och kommenderade folk fastställas.

De genomgånga ordena och planerna medger sålunda en långt mer detaljerad om än på vissa punkter något osäker rekonstruktion av den svenska stridsplanen, än vad som framgår av litteraturen — visserligen med det förbehållet, att rekonstruktionen avser planen, sådan den förelåg den 8 februari.*

Målet för huvudanfallsgruppens stormning framgår klart av materialet: Gyldenlöwes bastion — Brygghuset. Bastionen skulle härvid efter en genombrytning bl. a. genom nedfarten i vallen från Lönnångens västra brofäste (se s. 62) tas genom ett anfall i ryggen.

Materialet lämnar inga upplysningar om tidpunkterna för de olika anfallens igångsättande, alltså inte heller för det Banérska. Dettas anfallsmål är emellertid klart angivet — Kastelletts norra bastion och Grönlands bastion — men dess syfte framgår inte direkt av materialet. Att döma av den för anfallet avsedda styrkans storlek — fyra brigader m. m. jämte en mindre kavallerireserv — och anfallsmålets ringa bredd synes avsikten varit att där åstadkomma ett genombrott, dock knappast i syfte att falla försvararna på sydfronten i ryggen. I så fall hade väl näppeligen en del av Kastellet valts som ett av förstahandsmålen, och

* Beträffande huvudanfalllets två attacker även den 9 februari.

dessutom torde anfallsstyrkan ha varit otillräcklig därtill. Syftet synes snarare ha varit att med det gynnsamma utgångsläge, som ett tagande av de första anfallsmålen skulle skapa, ta hela det ännu inte fullt utbyggda Kastellet. Härigenom skulle försvararnas eventuella reträtt till detta förhindras. Samtidigt och i första hand avsåg naturligtvis anfallet att binda motstående försvarare och hindra dem att ingripa på sydfronten.

I den av Tott kommenderade styrkan skulle enligt materialet inte ingå någon trupp till fot. Den skulle endast bestå av två kavalleriregementen "i beredskap" på Amager. Några ytterligare upplysningar om Totts uppgift lämnar inte materialet. Möjligen kan det ha varit fråga om någon skyddsuppgift.

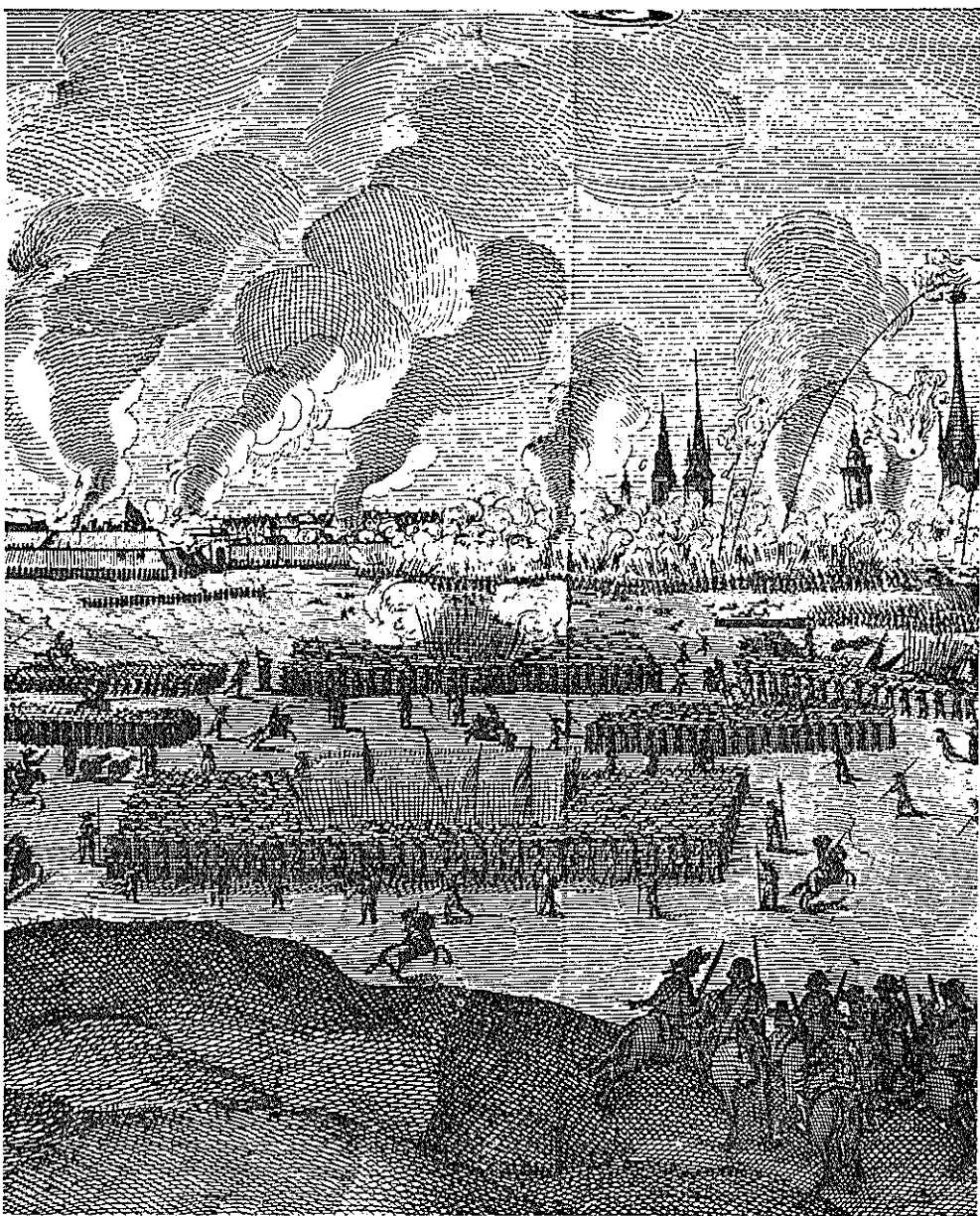
Omfattningen av skenanfallen anges klart i materialet. Endast ett sådant skulle förekomma och riktas mot Norreport och vidliggande två bastioner. I materialet nämnes visserligen inte "skenanfall". Men att anfallet var avsett att vara ett sådant framgår bl. a. av anfallsstyrkans sammansättning — "kanaljet" (trossknektar, officersdrängar m. m.), tatarer och avsuttna skånska ryttare — samt det stora anfallsmålet.

Slutligen skulle enligt materialet både fregatten och pråmen anfallas.

Rekonstruktionen med stöd av det genomgångna materialet visar som ovan antytts stridsplanen, sådan den bör ha tett sig, när trupperna natten mellan den 8 och 9 februari uppmarscherade till storms framför staden. Men var planen densamma vid uppmarschen natten mellan den 10 och 11 februari? För att bl. a. få ett svar på denna fråga återstår att undersöka, vad de berättande källorna kan ha att meddela härom.

Av Karl Gustavs brev till Wrangel och Krag's dagboksanteckningar samt även av Dahlbergs brev till Mardefelt och de båda Köpenhamnsrelationerna, framgår, att huvudanfallet ansattes i stort enligt planen av den 8 februari. Karl Gustav säger emellertid, att det riktades mot Västerport — Brygghuset, under det att de övriga uppger, att endast sträckningen Gyldenlöwes bastion—Brygghuset anfölls, vilket överensstämmer med planen. Karl Gustavs uppgifter är emellertid överhuvud mycket allmänt hållna, och för enkelhets skull torde han nämnt Västerport, vars läge Wrangel bör ha väl känt till, i stället för att beskriva läget på Gyldenlöwes bastion, som då saknade namn (se bil. 1).

Krag och även Köpenhamnsrelationerna uppger, att Gyldenlöwes bastion utsattes för ett direkt anfall bl. a. över den framförliggande

Stormningen mot Köpenhamn. Sydvästfronten. Till vänster Västerports bastion och till höger Gyldenlöwes bastion, mot vilken stormstegar reses. Hitom dennas högsta del en bakre brigad under framryckning. Övriga trupper föreställer del av den uppmarscherade svenska armén vid ankomsten den 11 augusti 1658. Kopparstick (del). Kungl. Krigsarkivet.

ravelinen, under det att bastionen enligt planen — efter en genom-brytning bl. a. genom nedfarten i vallen från Lönngångens västra bro-fäste — skulle anfallas i ryggen. Uppgifterna i Dahlbergs brev tyder däremot klart på, att stormningen härvidlag igångsattes planenligt. Förklaringen till dessa motstridiga uppgifter torde vara följande. De främsta i huvudanfallet mot stadens sydfront deltagande och över isen framryckande brigaderna möttes av en mycket kraftig kanoneld från framförallt Lönngången och Slottsholmen. De enligt planen till vänster mot nedfarten framryckande torde därvid för att i någon mån dra sig ur elden ha vänt sig åt vänster mot vallen och bastionen Gyldenlöwes högra flank. Samtidigt synes Karl Gustav ha beordrat ett par efterföl-jande brigader att — istället för att planenligt följa efter de främsta mot nedfarten — framrycka över ravelinen framför bastionen och stor-ma dennas front. Dahlberg uppger också, att två dylika beordrades "avancera" dock utan att nämna varemot, och Köpenhamnsrelationen av den 26 februari säger, att de stormande här avlöstes tre gånger och "friskt åter satte an". Eftersom stormningen misslyckades, har Dahl-berg tydligen inte brytt sig om att närmare ingå på dessa under striden gjorda omdispositioner.

Av Krag's dagboksanteckningar och även av Köpenhamnsrelationer-na framgår, att det Banérska anfallet mot stadens östra del igångsattes omkring klockan $\frac{1}{2}5$, d. v. s. närmare tre timmar senare än huvud-anfallet. Riktigheten av denna uppgift finns ingen anledning att be-tvivla. Tidpunkten för ett sekundärt anfalls igångsättande beror på dess syfte. Krag säger, att anfallet i fråga skedde "för sent, därför att man hoppades, att folket här skulle bege sig till Lönngången, där annat anfall skedde, och blotta denna post". Denna uppgift innebär, att man avsiktligt och alltså planenligt igångsatte Banérs anfall senare än hu-vudanfallet för att underlätta det förra samtidigt som man försvarade det senare. Avgörandet skulle alltså sökas i en sekundär riktning, en taktisk orimlighet, som helt får stå för den militärt oerfarne Krag's egen räkning. Dahlberg däremot säger, att anfallets syfte var att "av-leda fiendens styrka", d. v. s. en diversion i avsikt att splittra försvararnas styrkor, en i detta sammanhang mycket naturlig taktisk åtgärd. Avsik-ten torde emellertid som framgått ovan (s. 77 f) även ha varit att åstad-komma ett lokalt genombrott, ett förhållande, som Dahlberg, efersom anfallet misslyckades, förmodligen inte brytt sig om att nämna. Ett

dylikt avledande anfall bör för att nå sitt syfte igångsättas före huvud-anfallet, en taktisk regel, som den erfarne Karl Gustav väl måste ha känt till. Dahlberg säger också att angreppet blev "tämligen fördröjt" på grund av defileringen genom Vartov och relationen av den 26 februari, som förmodligen fått uppgiften av någon fånge, att Banér och hans folk "något länge dröjde". Dessa uppgifter innebär alltså, att anfallet skulle ha igångsatts tidigare, troligen liksom det Tottska anfallet mot Kristianshamn (se nedan) strax före anfallet mot sydfronten.

Krag uppger, att Banérs anfall skedde mellan Österport och Kvarnbastionen och Köpenhamnsrelationen av den 12 februari, att det riktades mot Österport och vidliggande bastion. Relationen av den 26 februari säger, att fienden i stället för att enligt medhavda order framrycka mot Kastellet angrep två vid Österport belägna bastioner. Dahlberg slutligen uppger, att både Österport och Kastellet anfölls. Det torde alltså vara obestriddt, att Banérs anfall i varje fall kom att riktas mot trakten av Österport. Om detta var avsiktligt, skulle det ha inneburit en ändring av planen av den 8 februari. Köpenhamnsrelationen av den 26 februari säger, att det berodde på ett misstag. Man skulle alltså inte hittat rätt i mörkret. Om denna uppgift är en slutsats, dragen med ledning av de påträffade ordena eller har lämnats av en fånge, är okänt. Att de befälhavande stupade officerarna fortfarande bar sina order på sig, tyder dock i och för sig på, att de inte fått några nya — i varje fall inte skriftliga. Kastellets norra vall samt den långa fasen på Grönlands halvbastion — enligt ordena och planen av den 8 två av den Banérska anfallsgruppens närmaste anfallsmål — synes ha varit två svaga punkter i stadens befästningsverk. Kastellets norra vall var tydligen inte fullt utbyggd och istället provisoriskt förstärkt med pålar.³³ Längs den långa fasen på Grönlands halvbastion fanns knappast någon vall alls. Detta hade man försökt avhjälpa genom att här uppföra ett galleri av ektimmer (se skissen, bilaga 1, underbilaga 1 b). Dessutom var vattendjupet i de framförliggande gravarna mycket litet och dessa därigenom sannolikt i det närmaste bottenfrusna.³⁴ Någon rimlig anledning att i sista stund ändra anfallsmålet torde därför inte förelegat. Inte heller anfallets naturliga slutmål — att ta Kastellet — talar för en ändring av planen i detta hänseende. Banér har helt enkelt gått vilse, vilket Dahlberg naturligtvis velat förtiga. Detta förhållande jämte defileringen genom Vartov förklarar den stora förseningen.

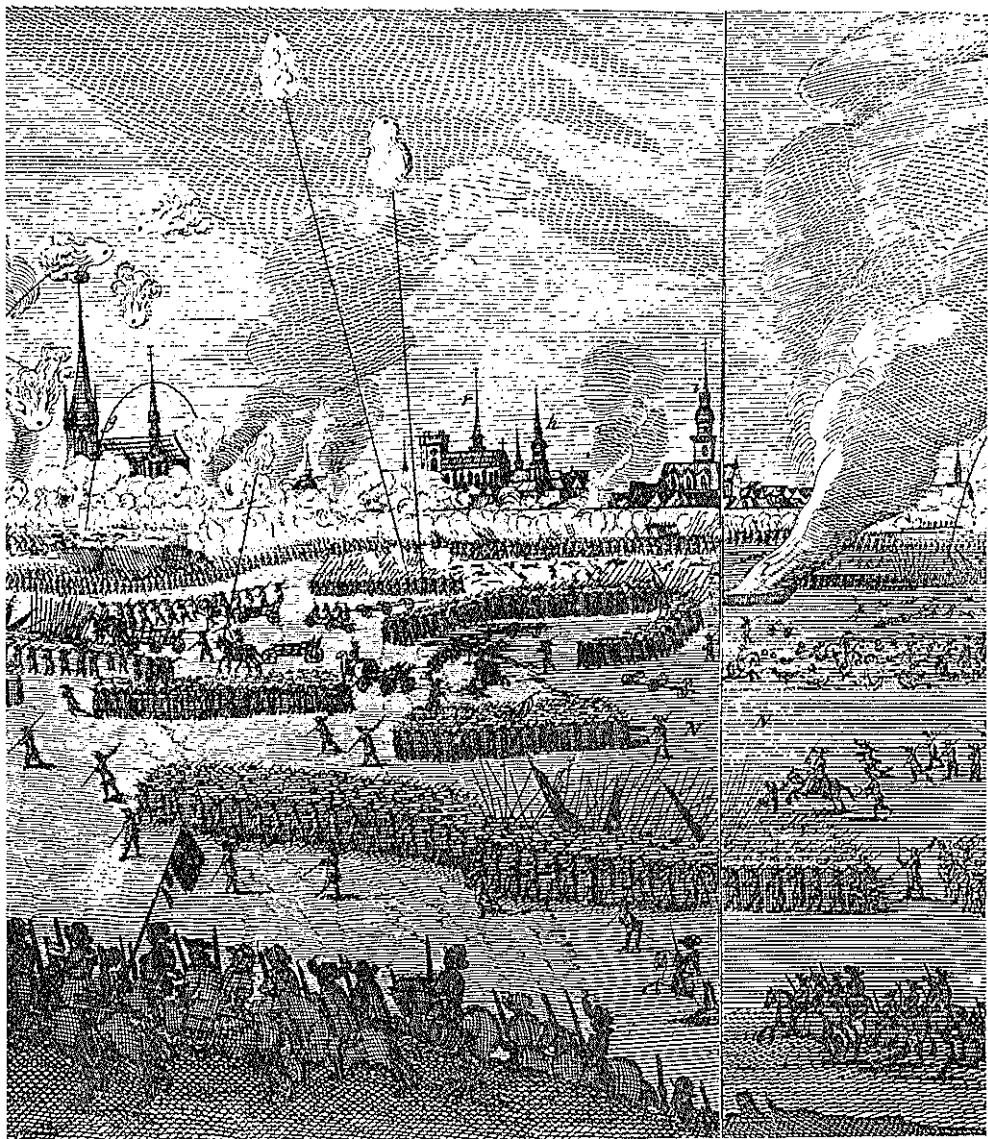
Dahlbergs uppgift, att även Kastellet angreps, måste tas som ett försök att skyla över Banérs misstag.

Av de berättande källorna framgår klart, att ett anfall med muskete-rare och avsuttna ryttare utfördes mot Kristianshamn. Detta innebär ett tillägg i planen av den 8 februari, enligt vilken Tott med två kavalleriregementen endast skulle stå i beredskap på Amager. Anfallet gjordes enligt Dahlberg som ett "blint alarm" samt igångsattes enligt relationen av den 26 februari något tidigare än huvudanfallet och inte "med sådan tystnad" som detta utan "med spelande trummor och stort larm". Av Krag's dagboksanteckningar liksom de båda Köpenhamnsrelationerna framgår, att anfallet riktades över isen mot den sydvästligaste bastionen på Kristianshamn. Anfallets syfte är uppenbart: att missleda försvararna och dra kanonelden från bastion i fråga bort från huvudanfallet.³⁵

Dahlberg uppger, att endast en "falsk attack" gjordes mot Norre-port, vilket överensstämmer med planen av den 8 februari. Varken Krag eller Köpenhamnsrelationerna nämner någonting om, att något anfall skulle ha skett mot stadens västra delar, vilket får tas som en bekräftelse på anfallets ringa omfattning och intensitet.

Beträffande anfallet mot fartygen föreligger motstridiga uppgifter. Krag och även Köpenhamnsrelationerna nämner endast fregatten, under det att Dahlberg påstår, att både denna och pråmen anfölls. Av Krag's anteckningar och Dahlbergs brev framgår, att pråmen i samband med den svenska uppmarschen natten mellan den 8 och 9 februari angreps av en framsänd svensk avdelning. Den erövrades och stacks i brand, sedan några kanoner vräcks överbord. Vid den svenska tillbakamarschen till lägret besattes den åter av danskarna, som släckte elden. I samband med uppmarschen påföljande natt önskade konungen få reda på om pråmen, som det spordes, åter besatts av danskarna, men den befanns då vara obesatt. Förmodligen har den avdelning, som skulle utföra anfallet natten mellan den 10 och 11, för säkerhets skull fortfarande haft order att angripa båda fartygen men funnit pråmen alltså obesatt.

I fråga om detaljer i den svenska stridsplanen är Karl Gustavs och Dahlbergs brev de enda källor, som lämnar några närmare upplysningar. Krag's dagboksanteckningar liksom Köpenhamnsrelationen av den 12 februari innehåller visserligen en del sådana, men dessa är hämtade direkt ur de påträffade originalorderna av den 8 februari och

Stormningen mot Köpenhamn. Lönngången. Till vänster bitom kyrkan, delvis
 skydd av rökmoln, vällen från Gyldenlöws bastion och till höger om denna
 Lönngången. Hitom den senare den brinnande pråmen "Svinetruget".
 Kopparstick (del). Kungl. Krigsarkivet.

saknar därför intresse i detta sammanhang. Det fåtal uppgifter Karl Gustav meddelar i sitt brev stämmer väl överens med planen av den 8 februari. Dahlbergs brev innehåller ett flertal uppgifter på de olika attackernas och de enskilda brigadernas framryckningsriktningar, anfallsmål m. m. Dessa uppgifter överensstämmer helt med planen så när som på ett par punkter, där man alltså synes ha skäl anta, att smärre ändringar gjorts.

Den gjorda undersökningen av de berättande källorna visar, att stormningen natten mellan den 10 och 11 februari — så vitt dessa källor givit belägg härför — i huvudsak var avsedd att igångsättas i enlighet med stridsplanen av den 8 februari. Beträffande de delar i denna, som inte gått att belägga — främst de i reserv stående brigaderna, kavalleriet samt "materialierna" och det kommenderade folk, som skulle medföra dessa framför vissa av de stormande brigaderna — har då sannolikt inte heller någon väsentlig ändring gjorts.

Den svenska stridsplanen i dess helhet vid uppmarschen framför staden natten till den 11 februari 1659, sådan den framgår av det genomgångna källmaterialet, återfinnes i bilaga 3. Till sina huvuddrag innebar den följande (se skissen, bilaga 1).

1. *Huvudanfallsgruppen* under konungens eget befäl skulle från terrängen närmast framför "de gamla verken" mellan S:t Jörgens sjö och Drottningens trädgård framrycka över Kalvebodstrands is och i första hand storma och ta befästningsverken Gyldenlöwes bastion — Brygghuset, varifrån anfallet skulle fullföljas in i Gamla staden.

a. Vänstra stormkolonnen (1. attacken) — avantgarde och fem brigader — skulle med huvuddelen genombryta vällen mellan Gyldenlöwes bastion och Lönngången i "hålet" mellan densamma och Lönngången.* Samtidigt skulle en brigad storma själva vällen till vänster därom, varefter den skulle kvarlämna sina broar och stegar åt efterföljande brigader. Därefter skulle kolonnens huvuddel ta Gyldenlöwes bastion och en brigad Lönngången. En mindre del av avantgardet skulle storma och ta ravelinen framför Gyldenlöwes bastion.

b. Högra stormkolonnen (2. attacken) — fem brigader — skulle på bred front storma och ta Slottsbastionen, det kungliga stallet samt Brygghuset.

c. Infanteriereserven — två brigader — skulle följa efter den

* Den på s. 62 nämnda nedfarten.

vänstra stormkolonnen beredd understödja eller fullfölja dennas anfall.

d. Kavalleriberedskapen — sex regementen eller eskvadroner — skulle vara beredd att i första hand fullfölja anfallet in i staden — varvid huvuddelen avsågs insättas efter den vänstra stormkolonnen och en mindre del efter den högra — men också att avslå eventuella motanfall ut ur staden eller att skydda en eventuell reträtt.

e. En mindre avdelning — 180 musketerare — skulle bemäktiga sig eller sticka fregatten och pråmen i brand i syfte att förhindra dessa avge flankerande eld mot de över isen framryckande trupperna.

f. Särskilda bestämmelser. Stormkolonnernas båda främsta brigader skulle inleda anfallet, under det att de övriga för sitt ingripande skulle avvakta konungens order. De förstnämnda brigaderna skulle snarast till konungen rapportera isens hållfasthet och vakarnas bredd.

2. *Anfallsgruppen Banér* (3. attacken) skulle i syfte att splittra försvararnas krafter framrycka från Vartov och i första hand storma och ta Kastelets norra bastion och Grönlands bastion samt därefter Kastelet i dess helhet för att förhindra eventuella återtag dit.

a. Vänstra stormkolonnen — avantgarde och tre brigader (motsvarande) — skulle med huvuddelen genombryta Kastelets norra vall och ta dess norra bastion. Samtidigt skulle mindre delar storma dennas högra fas och flank samt Kastelets båda raveliner.

b. Högra stormkolonnen — en brigad (motsvarande) — skulle storma den vänstra fasen på Grönlands bastion och ta bastionen i dess helhet.

c. Kavalleriberedskapen — två regementen eller eskvadroner — skulle vara beredd att i första hand fullfölja anfallet in i Kastelet efter den vänstra stormkolonnen men också att avslå eventuella motanfall ut ur staden eller att skydda en eventuell reträtt.

3. *Anfallsgruppen Tott* — en mindre avdelning kommenderade musketerare och avsuttna ryttare samt två kavalleriregementen eller eskvadroner — skulle för att missleda försvararna framrycka över Kalvebodstrands is och med den mindre avdelningen storma Kalvebods bastion på Kristianshamn i syfte att dra bastionens kanoneld från huvudanfallet samt med kavalleriet stå i beredskap på Amager.

4. *Anfallsgruppen Rooth* — 50 själländska knektar, 100 tatarer samt "kanaljet" (officersdrängar, trossknektar m. fl.) — skulle i syfte att missleda försvararna storma befästningsverken vid Norreport.

5. *Materiel och för dess handhavande särskilt kommenderat folk.* Framför de främst stormande brigaderna m. m. skulle särskilt kommenderat folk — musketerare, avsuttna ryttare, båtsmän och konstaplar — framrycka medförande all den materiel — löpbroar, stormstegar, yxor, släggor, bräckjärn, båtshakar, hand- och muskötgranater, petarder m. m. — som erfordrades för stormningens genomförande. Efter huvudanfallsgruppens vänstra stormkolonn skulle bl. a. två hästbroar medföras och efter den högra en samt efter anfallsgruppen Banér's vänstra stormkolonn ytterligare en hästbro.

6. *Gemensamma bestämmelser.*

a. Svensk lösen skulle vara "hilt Gott" och som fälttecken skulle ett enkvisstknippe omlindat med halm bäras i hattarna.

b. Stormningen skulle inledas omkring midnatt, när två tjärtunnor antändes uppe på Valby backe.

c. Sedan anfallsmålen tagits skulle dessa t. v. försvaras, "förening" i förekommande fall sökas med sidobrigaderna och konungens eller Banér's vidare order avvaktas.

7. *Konungens uppehållsplats* skulle inledningsvis vara intill "de gamla verken".

Stormtruppens ungefärliga styrka torde ha varit följande.³⁶

Stormtrupp	Till fot	Till häst	Folk för materielen
<i>Huvudanfallsgruppen</i>			
Vänstra stormkolonnen	2.000	—	550
Högra "	1.800	—	650
Den mindre avdelningen	200	—	50
Infanterireserven	600	—	—
Kavalleriberedskapen	—	1.900	—
S:a	4.600	1.900	1.250
<i>Anfallsgruppen Banér</i>			
Vänstra stormkolonnen	1.000	—	350
Högra "	250	—	100
Kavalleriberedskapen	—	500	—
S:a	1.250	500	450
<i>Anfallsgruppen Tott</i> S:a	250	400	100
<i>Anfallsgruppen Rooth</i> S:a	150*	—	—
Summa	6.250	2.800	1.800

* Dessutom "kanaljet", vars antal är omöjligt att uppskatta.

Några kommentarer till den ovan rekonstruerade stridsplanen synes här vara på sin plats.

Under hösten 1658 hade Karl Gustav genom en regelrätt belägring understödd av starkt artilleri förgäves försökt göra Köpenhamn "mogen" för en stormning. Sedan dess hade stadens försvar avsevärt vuxit i styrka. Nu tillgrep han — därtill även tvingad av tidsskäl — det till synes enda återstående tillvägagångssättet att betvinga staden. Denna skulle tas enbart "par force". Därvid gällde det i första hand endast, att de till fots stormande lyckades ta befästningsverken i de valda anfallsriktningarna. Det försvararnas mycket överlägsna svenska kavalleriet skulle därigenom beredas väg in i staden, och sedan skulle allt återstående motstånd snabbt betvingas.³⁷

I och med detta beslut begränsades möjligheterna att med artilleri understödja stormningen högst avsevärt. För bekämpning av försvararnas batterier var kanonen i normala fall det effektivaste vapnet, men dessa pjäser kunde nu av tekniska skäl — bl. a. begränsad elevation och liten skottvidd (omkring 500—600 m) — inte medverka. Karl Gustav vidtog inte heller några som helst åtgärder för att till lägret samla några dylika pjäser av det numera på olika garnisonsorter utspridda f. d. belägringsartilleriet. Inte ens de åtta i lägret befintliga 12- och 24-pundiga kanonerna utnyttjades. Däremot kunde mörsaren med sin kastbana och större skottvidd (omkring 1.000 m) användas, och Karl Gustav sparade ingen möda att till lägret samla det fåtal pjäser av detta slag, som var åtkomliga (se bilaga 3, underbilaga 1, s. 113).³⁸

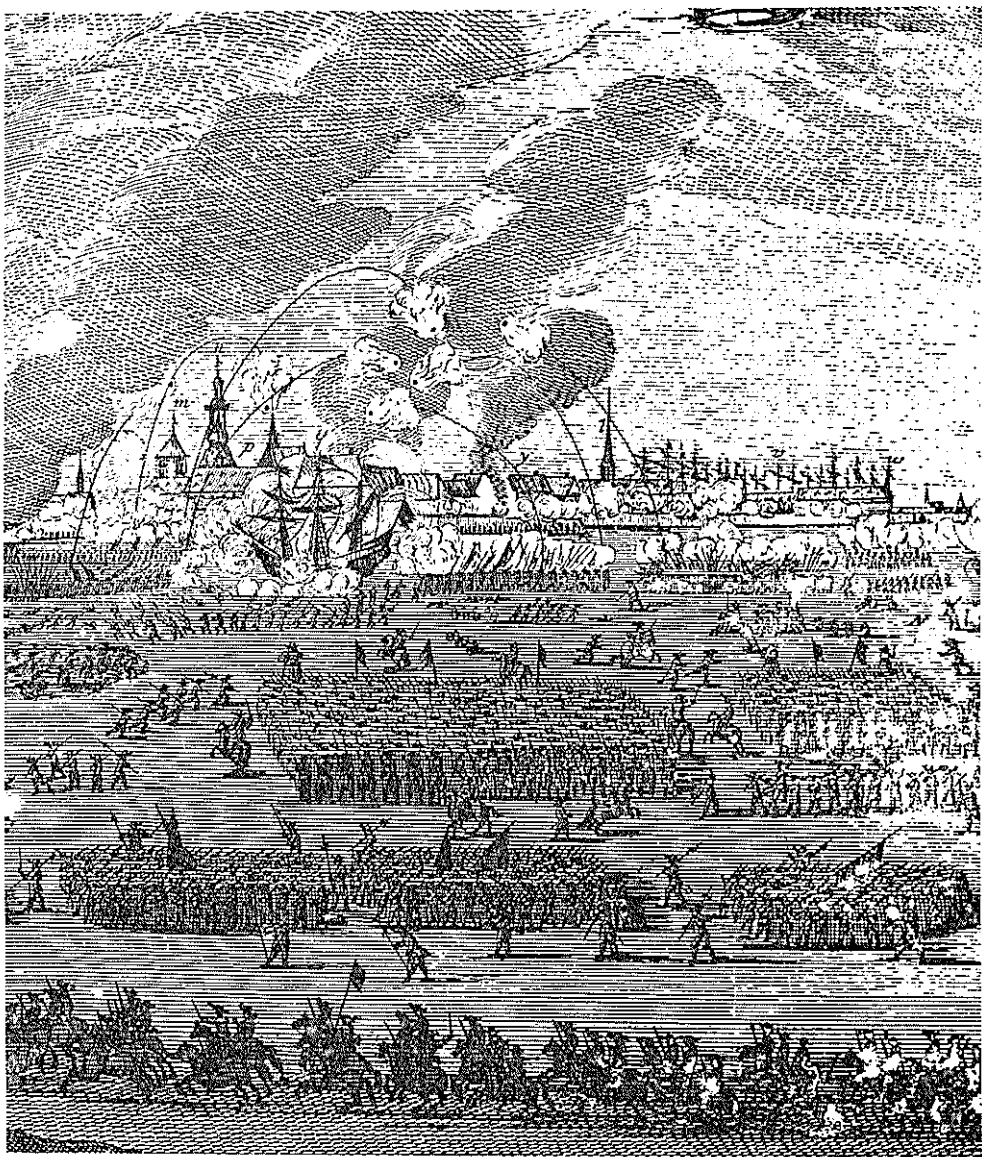
Den till stormning framryckande truppen måste alltså beredas ytterligare skydd mot framförallt försvararnas kanoneld. Detta kunde bl. a. erhållas genom att stormningen skedde i mörker, trots att detta i andra hänseenden i hög grad försvårade det redan i och för sig vanskliga företaget. Som någon ersättning för den uteblivna egna kanonelden tilldelades dessutom de främst stormande brigaderna en synnerligen anseelig mängd handgranater, vilka ju helt enkelt utgjordes av för hand kastade kanonkulor, samt de enkom för tillfället nyanskaffade "muskötgranaterna" (se bilaga 3, underbilaga 1).

Planen i stort var mycket enkel, vilket måste anses vara en viktig förutsättning för att en nattlig stormning av denna storleksordning

skulle lyckas. Den kännetecknades av en markant kraftsamling till den riktning, i vilken avgörandet söktes. Om valet av denna riktning återkommer förf. nedan i samband med granskningen av orsakerna till stormningens misslyckande.

Värdet av det Banérska anfallet mot Kastellet och Grönlands halvbastion kan diskuteras. Dess syfte var att i första hand splittra försvararnas krafter, men dessa var i själva verket i och med stadens stora utsträckning redan från början splittrade. Gick huvudanfallsgruppens stormning planenligt, kunde Kastellets och övriga på nordostfronten stående försvarare omöjligt hinna att i tid ingripa på sydfronten. Det stora avståndet uteslöt dessutom all samverkan mellan de båda anfallsgrupperna under själva stormningen, vilket ju också fick till följd två både till rum och tid vitt skilda stridshandlingar. Slutligen torde det ännu inte fullt utbyggda Kastellet knappast ha kunnat spela någon avgörande roll för stadens fortsatta försvar. Med hänsyn till dessa förhållanden förefaller det ha varit bättre, att, om ett divergerande anfall bedömdes erforderligt — det innebar ju en viss kraftsplittring av den fåtaliga anfallstruppen — detta hade riktats mot ett mer närbeläget mål. De två anfällen mot fartygen och mot Kalvebods bastion på Kristianshamn synes däremot ha varit fullt berättigade.

Av planen för huvudanfallsgruppens stormning torde framgå, att avgörandet söktes inom avsnittet till vänster om Lönngången. Därvid skulle i första hand Gyldenlöwes bastion — hörnstenen i sydvästfrontens befästningssystem — tas. Genom den vänstra stormkolonnens samlade stöt mot "hållet" som var en svag punkt i systemet, skulle ett genombrott åstadkommas, varefter bastionen skulle anfallas i ryggen, samtidigt som besittningstagandet av den framförliggande ravelinen möjliggjorde att eventuellt här insätta de i reserv stående brigaderna till anfall mot bastionens front. Den till vänster om "hållet" mot själva vallen stormande brigadens anfall torde inledningsvis haft till syfte att hindra därvarande försvarare att dels avge eld mot de mot "hållet" främst framryckande förbandens vänstra flank, dels ingripa i riktning mot detta. Avsikten med ordern till denna brigad att efter stormningen av vallen kvarlämna sina broar och stegar synes ha varit att här kunna insätta efterföljande brigader, om anfallet mot "hållet" misslyckades. Insättandet efter en genombrytning av en brigad mot Lönngången innebar en kraftsplittring, men torde ha varit nödvändigt för att snarast

Stormningen mot Köpenhamn. Slottsholmen. Till vänster bitom slottets vänstra del, skymd av rökmoln, Slottsbastionen och ute i isen fregatten "Höjenbald". Rakt bortom denna Bryggbusets tak längst till höger bron till Kristianshamn. Till höger i bakgrunden masttopparna på de på redde förankrade dansk-holländska flottorna.

Kopparstick (del). Kungl. Krigsarkivet.

säkerställa, att i gången stående batteriers eld mot de över isen ännu framryckande brigaderna ur båda kolonnerna stoppades.

Den kraftsplittring, som den högra stormkolonnens anfall gör intryck av, torde varit fullt avsiktlig. Genom ett anfall på bred front mot Slottsholmens mycket starkt bestyckade försvarsverk skulle därvarande batterier förhindras avge eld mot den vänstra kolonnens brigader, samtidigt som försvararna där bands. Därigenom skulle tagandet av Gylденlöwes bastion säkerställas. Kolonnens styrka — ungefär densamma som den vänstra — förefaller att ha inneburit en kraftsplittring. Förmodligen har Karl Gustav bedömt den senare — jämte infanterireserven — tillräckligt stark för att ta det avsedda anfallsmålet, och för att syftet med den högra kolonnens anfall skulle uppnås, krävdes att även denna gjordes tillräckligt stark.

Infanterireservens gruppering bakom den vänstra kolonnen tyder även på att det var här avgörandet i första hand eftersträfvades. Planen innebar möjlighet att insätta den antingen genom "hållet" eller som ovan nämnts efter den mot vallen till vänster stormande brigaden mot bastionen Gylденlöwes rygg eller över den framförliggande ravelinen mot bastionens front.

Samma taktik, som planen för huvudanfallsgruppens stormning ger uttryck för, kan också utläsas ur planen för anfallsgruppen Banér. Här var huvudanfallsmålet Kastelletts norra bastion. Genom en kraftig stöt — motsvarande huvudanfallsgruppens vänstra stormkolonn mot "hållet" — mot den ännu inte fullt utbyggda norra vallen skulle ett genombrott åstadkommas, varefter bastionen skulle anfallas i ryggen, samtidigt som mindre styrkor anföll den från andra håll. Dessutom skulle även här mindre avdelningar anfalla de närmast angränsande verken (ravelinerna) i syfte att hindra dessa avge eld mot de mot bastionen anfällande trupperna. Slutligen torde syftet med anfallet mot Grönlands bastion — motsvarande den högra stormkolonnens mot Slottsholmen — närmast ha varit att också här hindra dels därvarande försvarare att avge eld mot de till vänster framryckande trupperna, dels förstärkningars överförande till Kastellet genom galleriet, vilket även tjänstgjorde som förbindelseled.

De utfärdade ordena är synnerligen noggranna och detaljrika (se närmare härom i bilaga 3). Med hänsyn till omöjligheten att under själva stormningen utöva någon stridsledning har Karl Gustav tydligt

bedömt detta nödvändigt. En uppenbar risk, med en sådan ordergivning är emellertid, att om allt inte går planenligt, anfallet kan bli stående till följd av att ordena inte medger underlydande chefer tillräckligt eget initiativ.

Bestämmelsen om, att endast de båda främsta brigaderna i huvud-anfallsgruppens stormkolonner skulle inleda anfallet och övriga för sitt ingripande avvakta order samt att de förstnämnda snarast skulle inrapportera isens hållfasthet och vakarnas bredd, bör ses i ett sammanhang. Innan Karl Gustav lät stormen bryta lös för fullt ville han liksom vid uppmarschen natten innan försäkra sig om, att isen fortfarande höll och att vakarna inte breddats (se s. 64).³⁹ Av bestämmelsen om, att, när anfallsmålen tagits, dessa t. v. skulle försvaras, "förening" sökas med sidobrigaderna och konungens eller Banérs vidare order avvaktas, kan utläsas den vikt Karl Gustav fäste vid att i mörkret hålla ihop förbanden liksom hans strävan att säkerställa, att dessa inte gick ledningen ur händerna utan kunde nås av order för den fortsatta verksamheten.

Omfattningen och fördelningen av de medförda "materialierna" vittnar om synnerligen omsorgsfulla förberedelser (se närmare härom i bilaga 3, underbilaga 1). De dåtida tekniska hjälpmedlen synes ha utnyttjats så långt som möjligt, och man hade t. o. m. låtit anskaffa ett helt nytt hjälpmedel — "muskötgranaten" — enkom för detta tillfälle. Hästbroarnas placering — två bakom huvudanfallsgruppens vänstra stormkolonn, en bakom dess högra samt en bakom den Banérska anfallsgruppens vänstra — tyder på, att helt följdriktigt vid huvud-anfallsgruppen huvuddelen av kavalleriet avsågs insättas efter den vänstra stormkolonnen genom "hållet" och vid Banérs anfallsgrupp allt kavalleri i kraftsamlingsriktningen över Kastellet inte fullt utbyggda norra vall.

Orsakerna till misslyckandet

Varför misslyckades nu denna så noggrant planlagda stormning?

Som en av orsakerna här till anges eller antydes av alla de ovan (s. 65) nämnda historikerna, att det avsedda överraskningsmomentet i stormningen uteblev. Försvararna var genom kunskapare och överlöpare väl underrättade om såväl tidpunkten som planen för stormningen och stod

eldberedda på vallarna. *Sörensen* framhåller dock, att de inkomna under rättelserna om planen inte var så detaljerade, att de hade någon avgörande betydelse för utgången. Även försvarets styrka uppges eller antydes i en eller annan form ha verksamt bidragit till misslyckandet, varvid *Sörensen* också framhåller stadens starka försvarsvilja. Därutöver anför *Fryxell* de stormandes på grund av lägerlivets umbäranden utmattade tillstånd, till vilket *Carlson* lägger deras nedsatta krafter efter de föregående nätternas ansträngande marscher. Slutligen ifrågasätter *Bonnesen*, om planen uppgjordes med tillräcklig klokhets och omsorg, varvid han som största fel framhåller, att angreppen mot de olika fronterna inte kom samtidigt. Om så skett hade försvaret decentraliserats och huvud-anfallet haft åtminstone någon utsikt att lyckas.⁴⁰

Av källorna är det endast *Dahlberg*, som har något påtagligt att säga om orsakerna till misslyckandet. Han gör det dels i brevet till *Mardefelt* och dels i dagboken. I det försträmnade skriver han, att alla förberedelserna "hade ernått lycklig effekt, om inte utan tvivel flera spioner och liknande hade uppehållit sig vid Hans Kungl. Maj:ts hov, av vilka fienden kunde erhålla all underrättelse".⁴¹ I dagboken däremot nämner han ingenting om detta utan anger de avgörande orsakerna ha varit, att folket, som dessutom led mycket av köld och hunger, var så utmattat av att två nätter i rad ha blivit förda den långa vägen i djup snö nära intill staden och tillbaka till lägret, att de "den tredje natten inte förmådde, som de gärna hade velat, angripa fienden, som stod frisk och frodig och tre gånger starkare inom sina fasta vallar och murar".

Dahlbergs uppgift i brevet att planen blev förrädd innebär sålunda, att överraskningsmomentet i stormningen uteblev. Men vilka möjligheter hade *Karl Gustav* att igångsätta denna överraskande?

De omfattande förberedelserna torde ha varit omöjliga att dölja, och de upprepade rekognoseringarna av isen i "vinkeln vid slottet mellan Västerport, det kungliga stallet, Lönngången och Brygghuset"⁴² måste ha varskott försvararna inte endast om, att en stormning var förestående utan även om var denna kunde väntas. Dessutom kan *Karl Gustav* knappast ha tänkt sig att kunna verkställa en uppmarsch framför staden med så stora styrkor och sådan skrymmande materiel som det här var fråga om, utan att företaget i tid skulle upptäckas av försvararnas framsända ryttarvakter och patruller.⁴³ Bortsett från möjligheten av att företaget kunde rörjas av t. e. överlöpare, vilket i detta fall med det stora antal

tvångsutskrivet danskt folk, som fanns i lägret, var särskilt stort, torde därför Karl Gustavs möjligheter till överraskning ha varit mycket begränsade.

Detta var han av allt att döma väl medveten om. De upprepade nattliga "alarmeringarna" under senare hälften av januari och början av februari synes bl. a. haft till syfte att trötta ut försvararna och göra dem mindre vaksamma.⁴⁴ Samtliga främst stormande brigader i huvudanfallsgruppen — de två främsta i vänstra kolonnen och de fyra främsta i den högra — var värvade utländska, under det att samtliga de bakomstående var inhemska (se bilaga 3). Sådan var planen även vid uppmarschen natten mellan den 8 och 9 februari. En mycket naturlig förklaring härtill torde vara, att Karl Gustav räknade med, att försvararna skulle vara eldberedda, och att han inför de väntade förlusterna ville så långt möjligt spara sina inhemska trupper. Slutligen talar det förhållandet, att Karl Gustav, trots att han efter de två föregående nätternas uppmarscher, då dessutom prämen stormades och en sista rekognosering av isen och vakarna framför stadens sydfront gjordes (se s. 64), måste ha förstått, att företaget var röjt, och att försvararna nu var eldberedda, ändå igångsatte stormningen, i och för sig för att planen inte byggde på överraskning. Att förklara misslyckandet med att det avsedda överraskningsmomentet uteblev, torde sålunda inte vara riktigt. I sitt brev till Wrangel nämner Karl Gustav för övrigt själv ingenting härom, vilket han rimligen borde ha gjort, om så verkligen varit fallet.⁴⁵

Dahlbergs uppgift i dagboken om folkets utmattade tillstånd förefaller överdriven. Säkert är dock, att truppen måste ha varit medtagen inte minst av de umbäranden, som det dåtida lägerlivet särskilt vintertid medförde, och att stridsmoralen därmed inte varit den bästa.⁴⁶ Men att tillståndet skulle ha varit så dåligt, att det såsom Dahlberg gör gällande var en avgörande orsak till misslyckandet, är knappast troligt. Det kan på sin höjd ha bidragit därtill.

Av den ovan rekonstruerade stridsplanen torde framgå att misslyckandet näppeligen kan ha berott på bristfällig detaljplanläggning (se närmare härom i bilaga 3). Planen verkar tvärtom att ha varit väl genomtänkt in i minsta detalj. Man igångsatte stormningen och försökte även genomföra den planenligt. Den Banérska anfallsgruppens försening spelade därvid ingen som helst roll, eftersom huvudanfallsgruppens stormning kunde avslås, utan att försvararna behövde dra någon trupp

från stadens norra delar till sydfrenten. Det är alltså där, den avgörande orsaken till misslyckandet bör sökas. Hur förhöll det sig där med Dahlbergs antydan i dagboken om försvarets styrka?

Stadens mot sjön vettande sydfrent hade sannolikt valts som mål för huvudanfallet, främst därför att den svenska ledningen visste, att befästningsverken där var svagare än på de övriga fronterna — ett normalt förhållande beträffande dåtida befästningar kring sjöstäderna — och att man därifrån hade den kortaste vägen in i stadens centrum. Härigenom skulle samtidigt den starkare befästade sydvästfronten kringgå, och försvararna där kunna anfallas i ryggen. Men vad man tydligen inte kände till var sydfrentens verkliga styrka. Försvararna överhuvud var besjälade av en stark motståndsvilja. Inom det av anfallet berörda mycket begränsade området fanns vidare inte mindre än omkring 100 av stadens 343 kanoner uppställda (se bilaga 2: 91 + omkring 10 i Kalvebods bastion på Kristianshamn), vilka bl. a. på grund av befästningsverkens halvcirkelformade sträckning kunde rikta sin eld inte endast mot de stormande truppernas front utan även och framförallt mot dessas flanker. Också ifråga om försvararnas antal — närmare 2.000 man (se bilaga 2), vilka snabbt kunde förstärkas med trupp från bl. a. den inte anfallna sydvästfronten — var sydfrenten förhållandevis ett av de starkast besatta avsnitten.

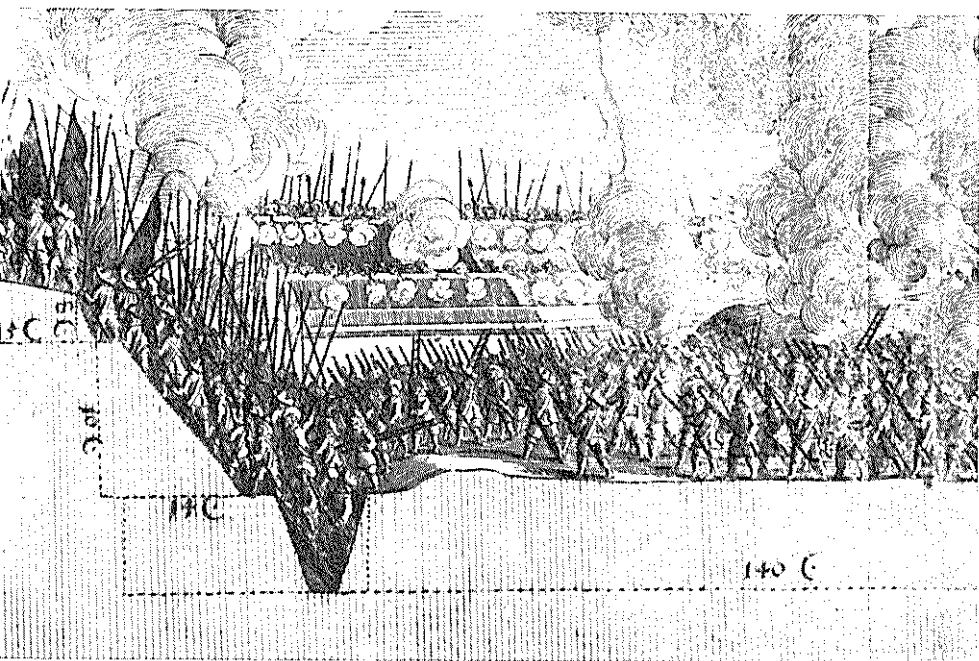
In i denna veritabla "eldgryta" ledde alltså Karl Gustav sina här till omkring 4.000 man uppgående två stormkolonner. Under anmarschen över isen möttes dessa av elden från de 100 kanonerna, vilka tillsammans kunde avge omkring 20 skott i minuten — en efter nutida förhållanden till synes blygsam eldhastighet. Men varje kula plöjde långa fåror och varje granat grävde stora hål i de tätt slutna leden. När kolonnernas anmarsch så övergick till stormning och palissader skulle nedhuggas, löpbroar utläggas och stormstegar resas, överöstes den på isen helt oskyddade stormtruppen av skrot- och kartescheld från kanonerna och eld från tusentals muskötter samt av från vallarna nedkastade handgranater m. m. Det var "som om bastionerna och allt stod i ljusan låga".⁴⁷ Förlusterna blev också enorma.

Den officiella svenska relationen av den 15 februari 1659 uppger de totala förlusterna till ett flertal stupade och sårade överofficerare samt 400—500 stupade gemene och 600 sårade, under det att Köpenhamnsrelationen av den 26 februari bl. a. anger, att 300—400 överofficerare

stupade och sårades samt att 2.000 gemene stupade, sårades och togs till fånga. Om dessa uppgifter är endast att konstatera, att den svenska inte torde vara större och den danska inte mindre än de verkliga förlusterna, vilka alltså borde ligga någonstans mitt emellan. Uppgifterna lämnar inte heller någon ledning för ett bedömande av förlusterna vid huvud-anfallsgruppens två stormkolonner.

Även en "neutral" källa lämnar en uppgift på de svenska förlusterna. Meadowe uppger nämligen, att enligt konungens lista uppgjord efter mönsterrullorna stupade 534 och sårades 895,⁴⁸ men denna uppgift kan som framgår nedan inte avse de totala förlusterna.

Efter stormningen inkvarterades de sårade tillhörande vissa av de insatta förbanden i Roskilde och Køge. I slutet av februari inspekterade

Svensk brigad under stormning. Bilden är visserligen hämtad ur ett stick över Fredriksoddes stormning den 24 oktober 1657, men formeringen torde ha varit densamma under stormningen mot Köpenhamn.

Detalj av kopparstick. Kungl. Krigsarkivet.

krigsskamarpresidenten Lars Fleming dessa och rapporterade läget i ett brev till konungen.⁴⁹ Av detta framgår, att sammanlagt omkring 900 sårade förts till de nämnda städerna. Bland de angivna förbanden återfinns samtliga i huvudanfallsgruppens två stormkolonner ingående regementen utom östgötarna. Antalet döttförda sårade vid dessa regementen uppgick till omkring 775 man. Utgår man vid en beräkning av antalet stupade vid de två stormkolonnerna från förhållandet mellan stupade och sårade enligt Meadows uppgift, skulle detta bli omkring 460. De två stormkolonnerna skulle alltså ha lidit en förlust på inte mindre än omkring 30 % i stupade och sårade.⁵⁰

Företaget var på förhand dömt att misslyckas. Den egentliga anledningen till misslyckandet var helt enkelt, att försvaret åtminstone i den valda huvudanfallsriktningen var alldeles för starkt, för att Karl Gustav med de styrkor han disponerade skulle kunna åstadkomma ett genombrott. Han anför själv detta — om än indirekt — som anledning till misslyckandet i brevet till Wrangel. Karl Gustav skriver där, att fienden, på grund av att den högra stormkolonnen blev hejdad ute på isen av kanonelden, "behöll sin flank fri" och med sina kanoner "häftigt ansatte" den vänstra stormkolonnens främsta brigader, vilka nått fram till vallarna men där nu blev hejdade, varigenom "fienden vann tid att dit samla hela sin styrka".

Hur var det då möjligt, att Karl Gustav så fullständigt synes ha felbedömt försvarets verkliga styrka? Under de sex månader svenskarna dels belägrade staden, dels höll dess tillfartsvägar spärrade, borde den svenska underrättelsetjänsten kunnat lämna ett bättre underlag härför. Tre förhållanden pekar emellertid på stora brister härutinnan. I vinkeln mellan det kungliga stallet och Brygghuset uppfördes som ovan (s. 62) nämnts efter svenskarnas ankomst i augusti 1658 ett batteri, det s. k. Svinebatteriet. I Karl Gustavs order av den 7 februari till den brigad, som skulle storma just i denna vinkel, nämnes emellertid ingenting om detta batteri (se bilaga 3, s. 105). Under samma tid spärrades som också nämnts nedfarten genom vallen från Lönngången till Drottningens trädgård, genom att ett mindre befästningsverk uppfördes framför densamma. I ovan nämnda order till de förband, som skulle storma eller framrycka genom nedfarten, kallas denna rätt och slätt "hållet", men om något verk talas inte (se bilaga 3, s. 104 f). Slutligen säger Krag i sina dagboksanteckningar, att porten på Lönngången — han avser härmed den på Slottsholms-

sidan — inte fanns utan var igenmurad. Enligt den nämnda ordern skulle den öppnas med en petard av en av brigaderna (se bilaga 3, s. 105).

Men bakom felbedömningen kan också ha legat en underskattning av motståndaren parad med övertygelsen om de egna vapnens oövervinnlighet. Ända fram till stormningen hade de av Karl Gustav personligen ledda svenska elittupperna betvingat allt motstånd i sin väg — senast samma motståndare som nu under "tåget över Bälten". Den bristande underrättelsetjänsten skulle därmed även få sin förklaring. Den nonchalrades helt enkelt. Mot en underskattning talar dock de synnerligen noggranna förberedelserna i övrigt.

Att här försöka närmare spekulera över utgången, därest en annan kraftsamlingsriktning hade valts, är meningslöst. Men att döma av det källmaterial, som stått förf. till buds, synes Karl Gustav ha valt den sämsta tänkbara. Isen blev inte denna gång såsom för nästan på dagen ett år sedan hans bundsförvant.

Om stormningen lyckats hade detta med ett slag förändrat läget till Karl Gustavs fördel och säkerligen fått de mest vittgående konsekvenser. Någon omedelbar verkan på krigsläget till dennes nackdel fick misslyckandet dock inte. Under vårens lopp kunde Karl Gustav t. o. m. — delvis begagnande närvaron av en engelsk flotta — stärka sin ställning genom att besätta öarna Langeland, Falster, Låland och Möen. Men därmed var den svenska offensivkraften i stort uttömd och Karl Gustav definitivt tvingad på defensiven.

¹ Se t. e. T. Holm, *Översikt över Sveriges krig under 1600-talets senare hälft* (Militärlitteraturföreningens förlag 148, 1927), s. 58, 115 f och N. Sylvan, *Karl X Gustav* (Sveriges historia genom tiderna 3, 1948), s. 54.

² Efter E. Dahlbergs planskiss över Köpenhamn (bl. a. i S. Pufendorf, *Die Thaten Carl Gustavs, Nürnberg 1697*, nr 88; ett utkast till denna skiss förvaras i Dahlbergssamlingen, vol. 38, RA) med de ändringar, som föranledes av T. Bang, *Københavns Befæstning under Svenskekrigen* (Historiske Meddelelser om København 4:6, 1959, s. 61 ff), s. 67 ff. — Enligt Bang (s. 104) skulle av de två ravelinerna framför Kastellet endast den västra ha funnits vid tidpunkten för stormningen. Av Karl X Gustavs order till befälhavande officeren för Douglas skvadron (RR 7/2 1659, RA), som skulle storma mot Kastellet norra vall, framgår dock, att även den östra ravelinen då måste ha funnits. Den är också inlagd på Dahlbergs skiss.

³ Bang, a. a., s. 67 ff. — Beträffande verket framför nedfarten från Lönngången se även F. Askgaard, *Om bevæbning og udrustning under Karl Gustav-krigene 1657—60* (Vaabenhistoriske Aarbøger X a, 1959, s. 50 ff), s. 74.

⁴ Se t. e. F. F. Carlson, *Sveriges historia under Carl X Gustafs regering* (Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset 1), 2. uppl., 1883, s. 531 ff och J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage*, 1894, s. 406 ff.

⁵ S. A. Sörensen, Kjöbenhavn's Belejring og Fyens Gjenerobring, 1896 (arbetet publicerades först som en rad uppsatser i tidskriften Vort Forsvar åren 1881—92), s. 107 ff samt F. Askgaard, Angrebet og Stormen på Köbenhavn (Militært Tidsskrift, 88. aarg., febr. 1959, s. 46 ff), s. 62 ff. — Härutöver behandlar Askgaard stormningen i F. Askgaard og G. Olsen, En kamp for livet, Svenskekrigen 1657—60 (Vi og vor Fortid 17, 1958), s. 94 ff. Hans framställning av de svenska dispositionerna i detta arbete avviker på en del punkter, främst vad gäller det från Vartov ansatta anfallet, från den i uppsatsen. Då denna är publicerad senare än arbetet i fråga, kommer detta här inte att beaktas.

⁶ A. Fryxell, Berättelser ur svenska historien 12, 4. uppl., 1867, s. 128 ff, Carlson, a. a., s. 531 ff, Fridericia, a. a., s. 406 ff, L. W-son Munthe, Kongl. Fortifikationens historia 2, 1906, s. 370 ff, G. Petri, Kungl. Första livgrenadjärregementets historia 2, 1928, s. 342 ff samt S. Bonnesen, Karl X Gustav, 1924—58, s. 529 ff. — Av äldre bearbetningar må här även nämnas R. Nyerup, Efterretninger om Kong Friderik den Tredie og de mærkværdigste i Danmark og Norge under hans Regjering indtrufne Begivenheder, 1817, s. 191 ff. — I detta sammanhang bör också Pufendorfs anförda arbete nämnas. Stormningen skildras här (s. 570 f) relativt utförligt, men framställningen är inte resultatet av någon bearbetning. Pufendorf har praktiskt taget ord för ord skrivit av den skildring engelsmannen R. Manley ger av stormningen i sitt arbete om de två svensk-danska krigen (R. Manley, The History of the Late Warres in Denmark, London 1670, s. 48 ff).

⁷ Se Pufendorf, a. a., nr 94. Ett utkast till teckningen förvaras i Dahlbergsska samlingen, vol. 38, RA.

⁸ Krigshist. saml., Karl X Gustavs tid, Danska krigen 1657—60, Sign XIV:1, RA.

⁹ Kungl. koncept och RR 12/2 1659, RA.

¹⁰ Se Aussführliche Relation Auss Copenhagen, Nebenst Ordre so Ih. Königl. Maytt. von Schweden an unterschiedene vornehme Generals-Personen und hohe Officiere aussgetheilet u. o. och å. samt Copia und Nachricht Einer Schwedischen Ordre, für die Pfaltzgräffliche Brigade Kopenhagen u. å. (Kongl. Bibliotekets samling af samtida berättelser om Sveriges krig 1, 1888—91, s. 170).

¹¹ Se n. 6.

¹² Kungl. koncept och RR 7/2 1659, RA.

¹³ Krigshist. saml., Karl X Gustavs tid, Danska krigen 1657—60, Sign. XIV:1, RA.

¹⁴ Se n. 13.

¹⁵ Rullor 1659, Diverse, KrA.

¹⁶ Se n. 12.

¹⁷ Se n. 10.

¹⁸ Se n. 10.

¹⁹ Se n. 9.

²⁰ Se n. 8. resp. Palmsk. saml. 44, UUB.

²¹ Relation, Auss den Königlichen Schwedischen Feldlager vor Copenhagen den 15 Febr. Anno 1659, u. o. och å. (Samt. berätt. om Sveriges krig 2, suppl. 2, 1902, s. 45). — Denna relation finns även i handskrift (Krigshist. saml., Karl X Gustavs tid, Danska krigen 1657—60, RA).

²² Utg. av S. Lundblad 1823, s. 171 f. — Senare utgåvor av H. Lundström 1912, s. 132 f och av A. Åberg 1962, s. 124 f.

²³ Se n. 7.

²⁴ Jfr H. Villius, Erik Dahlberghs relationer om danska kriget 1657—58 (Scandia XXI:2, 1951—52, s. 87 ff).

²⁵ Rigsraad Otte Krag's Dagbogsoptegnelser vedrørende Krigen 1658—59, utg. av L. G. Grove och K. Rockstroh (Danske Magazin 5:6, 1909, s. 137 ff), s. 160 ff.

²⁶ Samt. berätt. om Sveriges krig 1, s. 170 ff och 2, suppl. 2, s. 43 ff.

²⁷ Wahrhaffte Relation, Den Ab schwedischer Seiten, auff die Königl. Dennemærckische Residentz-Stadt und Veste Copenhagen versuchten, aber übel gelungenen General-Sturm betreffend . . . u. o. 1659 (Samt. berätt. om Sveriges krig 2, suppl. 2, s. 43 f).

²⁸ Relation, Wie es mit der, vom Könige in Schweden C. zu Mitternacht, zwischen dem 10. und 11. February 1659. vorgenommenen, heftigen Attacque und Bestürmung der König-

lichen Residentz-Stadt Kopenhagen C. zugegangen, Kopenhagen den 26 Febr: 1659 (Samt. berätt. om Sveriges krig 1, s. 172).

²⁹ Se n. 6.

³⁰ Ph. Meadowe, A Narrative of the Principal Actions occurring in the Wars betwixt Sweden and Denmark. Before and after the Roschild Treaty, London 1677, s. 108 ff.

³¹ Se vidare A. Ståde, Manley's "History", Meadowe's "Narrative" och Carl X Gustavs första danska krig (HT 1960, s. 249 ff), s. 250, 252, 254.

³² Theatrum Europæum 8, 2. uppl., Frankfurt am Main 1693, s. 1147 ff.

³³ Detta framgår av Karl Gustavs order av den 7 februari 1659 till befälhavande officeren för Douglas brigad (se bilaga 3, s. 107).

³⁴ Bang, a. a., s. 98 f.

³⁵ Relationen tryckt i Köpenhamn den 26 februari uppger, att Tott medförde en stor "kastbro", som var lastad på en lång vagn och var så bred, att tre ryttare kunde rida över den i bredd. Den var den största av fiendens broar. Relationen uppger också, att båtar utrustade med "fyrvärk" och lastade på slädar bl. a. skulle föras mot den danska och holländska flottan (se närmare härom i bilaga 3, underbilaga 1, s. 113). Denna låg förankrad på redan norr om Kristianshamn. Dessa förhållanden pekar på, att Tott även kan ha haft till uppgift att från Amager medelst fyrvärk försöka sticka den dansk-holländska flottan i brand. Hans beredskapsuppgift där skulle då också få sin förklaring: att skydda företaget i fråga. Materialet är emellertid alltför opålitligt för ett påstående, att så verkligen var fallet.

³⁶ Rullor 1658 och 1659, KrA, Militärläkenskaper, KrA, anförda planer och order samt Dahlbergs anförda brev till Mardefelt. — De i rullorna och räkenskaperna hämtade uppgifterna på infanteriförbanden avser dessas styrka (antal friska, sjuka och sårade m. m.) vid olika tidpunkter under senare hälften av januari 1659. Några större förändringar torde dock knappast ha skett under tiden fram till stormningen. Av rullorna framgår, att utöver de som brigader angivna regementena även delar av andra regementen deltagit i stormningen. Dessa delar måste ha instuckits i de svagare av de förstnämnda, varför de enskilda brigadernas styrka inte kan beräknas utan endast en ungefärlig summa på de skilda attackernas. Av kavalleriförbanden föreligger något så nära säkra uppgifter endast på de i huvudanfallsgruppen ingående. Övriga kavalleriförbands styrka är uppskattad med ledning härav.

³⁷ Dahlberg skriver också i sitt brev till Mardefelt, att såvitt försöket att fatta ställning på några punkter i fiendens verk lyckades, hade Hans Kungl. Maj:t tillräckliga styrkor att försvara dessa tills kavalleriet fördes in och kunde radera hela huvudverket.

³⁸ J. Hedberg, Kungl. Artilleriregementet under Karl X Gustavs tid (manuskript, Militärhistoriska avdelningen) och Artilleriregementet inför Karl X Gustavs polska krig (Aktuellt och historiskt 1958 [tr. 1959], s. 54 ff), s. 71 ff.

³⁹ Enlig Sörensen, a. a., s. 122 och Askgaard, a. a. i Militärt Tidsskrift, s. 64, 70 och 73 skulle huvudanfallsgruppens främsta brigader ha hejdat framför vakarna, på grund av att dessa i sista stund breddats efter mått tagna på en vid prämen natten mellan den 8 och 9 februari kvarlämnad löpbro. Intet i det genomgångna materialet bestyrker detta. Tvärtom synes Karl Gustav haft uppmärksamheten riktad just på denna möjlighet. Dessutom uppger Dahlberg i sitt brev till Mardefelt, att rikstygmästaren Erik Stenbock, som med en bakre brigad beordrats fram för att understödja högra stormkolonnens av fiendens kanoneld hejda främsta brigader, blev skjuten i bröstet, när han passerade över vakarna på en löpbro samt att den vänstra stormkolonnens båda främsta brigader trots fiendens kanoneld nådde ända fram till vallen. Däremot uppger Köpenhamsrelationen av den 26 februari 1659, att den Banérska anfallsgruppens löpbroar var för korta. Detta kan emellertid lika väl ha berott på, att vakarna framför Kastellet och Grönlands bastion var smalare än de framför Österport, mot vilken anfallet kom att riktas.

⁴⁰ Fryxell, a. a., s. 128, 130 ff, Carlson, a. a., s. 532 f, Sörensen, a. a., s. 109 f, 121, 132 ff, Fridericia, a. a., s. 407 f, 409, 413, Munthe, a. a., s. 371 ff, Petri, a. a., s. 344 f, Bonnesen, a. a., s. 531, 539 f samt Askgaard, a. a. i Militärt Tidsskrift, s. 70 f.

⁴¹ Att Köpenhamn verkligen fick kunskap om den förestående stormningen bekräftas bl. a. av Krag i en anteckning den 6 februari.

⁴² Dahlbergs brev till Mardefelt.

⁴³ Att sådana fanns framgår av Krag's dagboksanteckningar och Manley, a. a., s. 48.

⁴⁴ Krag's dagboksanteckningar och Manley, a. a., s. 47.

⁴⁵ Manley (a. a., s. 47 f) uppger, att den underhandlare, som det engelska sändebudet Meadowe (se s. 75) dagarna före stormningen skickade från det svenska läget till Köpenhamn med fredsförslag, "inte oklart antydde" de pågående förberedelserna för en stormning, vilket rimligen bör ha skett med Karl Gustav's samtycke. Detta jämte de fullt synliga förberedelserna och de upprepade nattliga "alarmeringarna" synes peka på, att Karl Gustav parallellt med det militära förberedelsearbetet drev en konsekvent skrämseltaktik i hopp om att få sina förslag antagna. Vidare uppger Krag i sina dagboksanteckningar, att man både den 9 och 10 februari på morgonen såg fienden "med all sin makt" avmarschera med sina vagnar och "maskiner". Det förhållandet att Karl Gustav båda dagarna dröjde sig kvar framför staden tills det ljusnat torde endast kunna förklaras med, att han, när företaget ändå måste uppskjutas, önskade demonstrera sin styrka i en sista förhoppning att skrämma försvararna till underkastelse och slippa igångsätta en stormning.

⁴⁶ Köpenhamnsrelationen av den 26 februari 1659 uppger också, att enligt fångarnas utsago hade de avsuttna ryttare, vilka måste löpa till storms, uppmuntrats av sin konung med löfte om tre dagars plundring samt "ha allt efter sin vilja med fruntimren". Dessutom hade prästerna med stor idoghet och diverse förespeglningar och löften dagen och kvällen innan stormningen uppmuntrat soldaterna till tapperhet. Därefter hade "hjältedrycken i brännvin" överräckts till dem.

⁴⁷ Relationen tryckt i Köpenhamn den 26 februari 1659.

⁴⁸ Meadowe, a. a., s. 110 f.

⁴⁹ L. Fleming t. Karl X Gustav 1/3 1659, Skrivelser till Kungl. Maj:t, RA.

⁵⁰ Som jämförelse kan nämnas, att under en nutida strid av motsvarande karaktär och med konventionella vapen beräknas första dygnet medföra 12 % förluster vid en stormande bataljon.

Summary

During the night before February 11, 1659, King Charles X Gustavus tried in vain to take Copenhagen by assault. The unsuccessful attempt has been discussed especially by Danish historians, mainly interested in the measures of defence. The Swedish measures and preparations however have only been discussed in general terms. The opinions have been divided. The cause of the failure has been discussed in the same superficial way.

The author of this article has made a detailed reconstruction of the Swedish attack plan. Using this reconstruction as well as the defence measures reconstructed by Danish historians as a basis for his investigation, the author analyzes the cause of the failure.

The plan of attack was carefully worked out in every detail, with no trust to chance. It is an interesting illustration of the tactical and technical methods used at the time for an assault "par force".

The lack of surprise has often been mentioned as the cause of the failure. The author points out however, that the possibilities for a surprise were rather limited, and the King seems to have realized this fact. The main attack was directed against the strongest part of the front. The cause of the failure was the simple fact, that the forces available to the King were too weak to penetrate this part of the defence. The author also points out, that the Swedish intelligence service, during six months of waiting, ought to have been able to gather more information about the real strength of the defence. This misjudgement may have been in line with the King's general underestimation of the enemy and his belief in the invincibility of his own weapons.

KÖPENHAMNS BESÄTTNINGS UNGEFÄRLIGA STYRKA
OCH FÖRDELNING PÅ OLIKA AVSNITT

Efter F. Askgaard, Angrebet og Stormen på København (Militært Tidsskrift, 88. aarg., febr. 1659, s. 46 ff), s. 67 ff. — Se även S. A. Sörensen, Københavns Belejring og Fyens Gjenerobring, 1896, s. 111 ff samt beträffande styckena F. Askgaard, Om bevæbning og udrustning under Karl Gustav-krigene 1657—60 (Vaabenhistoriske Aarbøger X a, 1959, s. 50 ff), s. 74 ff.

Avsnitt	Trupp				Stycken
	Till häst		Till fot		
	Komp	Man	Komp	Man	
1	2	3	4	5	6
<i>Slottsholmen t. o. m. Gyldenlöves bastion.</i> Stridsstyrka. Fotfolk, danskt jämte soldater med "konstbössor" Kungl. betjänter och drabanter Studenter Borgare Reserv. Rytteri Fotfolk, holländskt Studenter Borgare Adliga tjänare S:a	1 eskv	300	6 2 2	660 80 275	72 + 19 på far- tygen*

1	2	3	4	5	6
<i>Från Nya Norreports bastion till Kastellet.</i>					57***
Stridsstyrka.					
Fotfolk, danskt			5	500	
Fotfolk, holländskt				800	
Borgare			3	825	
Reserv.					
Rytteri	2	150			
Fotfolk, holländskt				500	
Båtsmän, holländska				100	
Borgare				100	
Hantverksgesäller			2	150	
S:a		150		2.975	57
<i>Kastellet jämte Tullboden.</i>					55
Stridsstyrka.					
Fotfolk, danskt			1 reg+1	700	
Båtsmän, holländska				150	
Reserv.					
Rytteri	1 eskv	300			
Fotfolk, holländskt			2	200	
Båtsmän, danska o. holländska				200	
Borgare.			1	275	
S:a		300		1.525	55
<i>Kristianshamn.</i>					52
Fotfolk, danskt				130	
Fotfolk, holländskt				300	
Borgare				460	
Hantverksgesäller			2	150	
Rörlig reserv.					
Rytteri	1	75			
S:a		75		1.040	52
Summa		825		9.850	343

* Antalet stycken på fartygen enligt Sörensen.

** 50 enligt Askgaard, Om bevæbning og udrustning...

*** 60 enligt Askgaard, Om bevæbning og udrustning...

Anmärkning. Askgaard uppger förmodligen på grund av bristande underlag endast i några fall truppens styrka i antal man. I regel anger han blott antal kompanier. På en del håll anges styrkan dessutom antingen mycket svävande

("många", "några") eller inte alls. För att få fram den ungefärliga styrkan i antal man har förf. använt följande beräkningsgrunder m. m.

Rytteri samt danskt och holländskt fotfolk. Erfarenhetsmässigt har varje ryttar-kompani i medeltal beräknats uppgå till omkring 75 man och varje fotfolks-kompani till omkring 100 man. Askgaard lämnar ingen styrkeuppgift på det holländska fotfolket inom avsnittet Nya Norreports bastion — Kastellet. Enligt J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage*, 1894, s. 406 fanns i Köpenhamn över 2.000 man dylik trupp. Med stöd av denna uppgift och de av Askgaard meddelade styrkeuppgifterna på det holländska fotfolket i förekommande fall beräknade enligt ovan har antalet man inom avsnittet i fråga här beräknats.

Båtsmän. Askgaard uppger endast att "tämlichen många" holländska båtsmän ingick i reserven inom avsnittet Nya Norreports bastion — Kastellet samt att "många" dylika stod på Tullboden. Dessas antal är här enbart uppskattat.

Kungl. betjänter och drabanter samt adliga tjänare. Askgaard lämnar ingen styrkeuppgift på de kungl. betjänterna. Drabanternas och de adliga tjänarnas antal uppger han till "några". Samtligas antal är här uppskattat.

Studenter och borgare. Askgaard uppger studenternas styrka till 4 kompanier. Enligt E. Marquard, *Kjøbenhavns Borgere 1659, 1920* uppgick antalet i januari 1659 till omkring 160. — Enligt samma källa var Köpenhamns borgare indelade i 9 kvartér (kompanier) av högst varierande styrka. Sammanlagt räknade dessa i januari 1659 omkring 3.500 man, varav omkring 3.300 här beräknas ha varit stridsdugliga. Därtill kom Kristianshamns borgare m. fl. på omkring 490 man, varav omkring 460 kan ha beräknats varit stridsdugliga. Askgaard uppger, att det utöver de 9 ordinarie kompanierna fanns ytterligare 2 jämte två borgarstyrkor om 200 respektive 100 man sammansatta av borgare från de olika kvartären. Flertalet bör rimligen ha tagits från de större av dessa, varigenom styrkeförhållandena emellan kvartären något utjämnats. Förf. har därför beräknat kompaniernas styrka enligt följande: $(3.300 - 300):11 = 275$.

Hantverksgesäller och bodbetjänter. Askgaard uppger hantverksgesällernas styrka till 4 kompanier och bodbetjänternas till 1. Enligt G. Olsen, *Borgerne under belejringen* (Historiske Meddelelser om København 4:6, 1959, s. 9 ff), s. 24 uppgick vid belägringens början i augusti 1658 de förstnämndas antal till omkring 300 och de sistnämndas till 115. Styrkeförhållandena torde vid tidpunkten för stormningen, då man åter gick man ur huse för att försvara sin stad, ha varit ungefär desamma.

DEN SVENSKA STRIDSPLANEN.

A. HUVUDANFALLSGRUPPEN — se skissen, bil. 1 underbil. 1 a — under konungens eget befäl skulle från utgångsläge intill "de gamla verken" mellan S:t Jörgens sjö och Drottningens trädgård¹ framrycka över Kalvebodstrands is och i första hand storma och ta befästningsverken Gyldenlöwes bastion—Brygg-huset, varifrån anfalllet skulle fullföljas in i Gamla staden. I anslutning till huvudanfallet skulle en mindre avdelning anfalla och ta de båda infrysna fartygen i syfte att förhindra dessa avge flankerande eld mot de över isen framryckande trupperna.

1. *Vänstra stormkolonnen* (1. attacken).²

a) Avantgardets huvuddel (1 a) — 150 musketerare under överstelöjtnant Genneck — skulle framrycka till höger om ravelinen framför Gyldenlöwes bastion mot "hållet mellan vallen och Lönngången"* och öppna detta. Uppkommen på vallen skulle Genneck med 100 man fortsätta åt vänster längs vallgången till Gyldenlöwes bastion driva ut fienden och hålla sin ställning där, tills efterföljande brigader anlände. En kapten med återstående 50 man skulle åt höger "gå lös på Lönngången", öppna den med en petard, driva ut fienden, förnagla kanonerna och även han hålla sin ställning, tills efterföljande brigader anlände. En mindre del av avantgardet (1 b) — en kapten och 50 musketerare — skulle framrycka mot och storma ravelinen framför Gyldenlöwes bastion samt därefter följa efter avantgardets huvuddel. Om stormningen misslyckades, skulle undsättning från reserven avvaktas.³

b) Brigaden Delwig (2) — värvad utländsk — skulle först följa efter avantgardet men sedan vika av åt vänster och storma vallen mellan Gyldenlöwes bastion och Lönngången samt — kvarlämnande sina broar och stegar åt efterföljande brigader — förena sig med avantgardet i denna bastion eller med brigaden Fersen (se nedan) och tillsammans med denna framrycka till avantgardet och understödja detta tills vidare order.⁴

c) Brigaden Fersen (3) — värvad utländsk — skulle följa efter avantgardet genom "hållet" och därefter framrycka åt vänster längs vallen, hålla väl till höger för att inte hindra brigaden Delwig att applicera sin materiel på denna samt förena sig med avantgardet i Gyldenlöwes bastion eller med nämnda brigad, om denna kommit över vallen, och tillsammans med den fortsätta till bastionen, som skulle hållas tills vidare order.⁴

d) Brigaden Gorgas (4) — östgötar — skulle följa brigaden Fersen genom "hållet" och uppkommen på vallen stanna framför detta för att hindra fienden att falla framförvarande brigader i ryggen eller att avskära förbindelsen genom detsamma. Ur brigaden skulle en kapten och 50 knektar omedelbart skickas att förstärka den mindre styrkan ur avantgardet vid Lönngången.

När brigaden K. Sparre (se nedan) framryckt genom "hållet" upp på vallen, skulle brigaden vända sig åt höger mot Lönngången och, om denna inte redan var tagen, bemäktiga sig den och försvara den tills vidare order.³

* Den på s. 62 nämnda nedfarten.

e) Brigaden K. Sparre (5) — sörmlänningar och hälsingar — skulle följa ovannämnda brigader över isen och stående på denna med eld understödja dessas stormning. Därefter skulle brigaden snarast framrycka genom "hållet" och överta brigaden Gorgas uppgift uppe på vallen.

När brigaden P. Sparre (se nedan) framryckt genom "hållet", skulle brigaden framrycka längs vallgången till Gyldenlöwes bastion och hjälpa brigaderna Delwig och Fersen att försvara denna tills vidare order.³

f) Brigaden P. Sparre (6) — smålänningar från Kronobergs län — skulle följa brigaden K. Sparre över isen och liksom denna därifrån med eld understödja främre brigaders stormning. Därefter skulle brigaden framrycka efter densamma genom "hållet" och i sin tur överta dess skyddsuppgift uppe på vallen och där avvakta vidare order.³

2. Högra stormkolonnen (2. attacken).²

a) Brigaden Gengel (7) — värvad utländsk — skulle framrycka mot Slottsbastionen och storma dennas högra fas samt jämte brigaden Hestereich (se nedan) bemäktiga sig bastionen. Därefter skulle brigaden söka förbindelse åt höger med där stormande brigader (se nedan).⁴

b) Brigaden Hestereich (8) — värvad utländsk — skulle följa brigaden Gengel mot Slottsbastionen och storma dennas vänstra fas samt jämte denna brigad bemäktiga sig bastionen. Därefter skulle brigaden söka förbindelse åt vänster med brigaden Gorgas eller, om Lönngången ännu inte skulle vara erövrad, öppna den med en petard och bemäktiga sig den samt sedan söka förbindelse med denna brigad.⁴

c) Brigaden La Voyette (9) — blekingar och värvad utländsk trupp — skulle följa efter brigaden Hestereich, efter La Voyettes eget bedömande framrycka till höger eller vänster om fregatten och pråmen samt om möjligt storma Bryggghuset och försvara detta tills förbindelse nåddes med brigaden Ascheberg i det kungliga stället (se nedan). Om isen framför Bryggghuset inte skulle hålla, skulle brigaden i stället storma "i vinkeln" mellan Lönngången och Slottsbastionen.⁴

d) Brigaden Ascheberg (10) — värvad utländsk, avsuttna ryttare — skulle följa efter brigaden La Voyette och storma det kungliga stället i vinkeln mellan detta och Bryggghuset samt därefter söka förening med sidobrigaderna.⁵

e) Brigaden Kagg (11) — smålänningar från Jönköpings län — skulle följa ovannämnda brigader och stående på isen med eld understödja dessas stormning. Därefter skulle brigaden följa brigaden Ascheberg in i stället och fatta ställning där.⁶

3. Infanterireserven bestående av

a) en brigad upplänningar (12) och

b) en brigad västgötar (13) från Skaraborgs län, skulle följa efter den vänstra stormkolonnen⁷ beredd understödja eller fullfölja dennas anfall.

4. Kavalleriberedskapen skulle vara beredd att i första hand fullfölja anfallet in i staden — varvid huvuddelen avsågs insättas genom "hållet" och återstoden i vinkeln mellan det kungliga stället och Bryggghuset — men också att avslå

eventuella motanfall ut ur staden eller att skydda en eventuell reträtt. Den skulle bestå av

a) avantgarde (14) — Kungl. Maj:ts Garde till häst, Fabian Berndes kavalleriregemente (Åbo och Björneborgs läns ryttare) och Johan Galles kavalleriregemente (Nylands och Tavastehus läns ryttare) — samt

b) reserv (15) — Pontus Fredrik De la Gardies kavalleriregemente (Upplands ryttare), Ludvig Wierich Lewenhaupts kavalleriregemente (Östgöta ryttare) och Fredrik av Hessen-Homburgs kavalleriregemente (värvat utländskt).⁸

5. *Avdelningen Schmidt och Bebrn* (16) — 180 musketerare — skulle framrycka över isen och bemäktiga sig fregatten och prämen eller också sticka dessa i brand.⁹

6. *Särskilda bestämmelser.*

a) Generalmajor Fabian von Fersen skulle inledningsvis föra befälet över de två främsta brigaderna i vänstra stormkolonnen och generalmajor Johan von Essen över de två främsta i den högra kolonnen.¹⁰ Övriga i stormkolonnerna ingående brigader skulle då stå direkt under konungens befäl.¹¹ Befälet över infanterireserven skulle föras av överste Nils Brahe och över kavalleriberedskapen av pfalzgreven Filip av Sulzbach.⁸

b) Stormkolonnernas båda främsta brigader skulle inleda anfall. De övriga skulle för sitt ingripande avvakta konungens order.¹¹

c) Stormkolonnernas båda främsta brigader skulle snarast till konungen rapportera isens hållfasthet och vakarnas bredd. Samtliga brigader skulle dessutom efter taget anfallsmål "flitigt" rapportera fiendens förehavanden och hållning.⁴

d) Konungens uppehållsplats skulle inledningsvis vara vid "de gamla verken".¹² Fältmarskalk Gustav Otto Stenbock och rikstygmästaren Erik Stenbock skulle här stå till förfogande som befälsreserv.¹³

B. ANFALLSGRUPPEN BANÉR (3. attacken)¹⁴ — se skissen, bil. 1, underbil. 1 b — skulle i syfte att splittra försvararnas krafter framrycka från Vartov¹ och i första hand storma och ta Kastelletts norra bastion och Grönlands bastion samt därefter Kastellet i sin helhet för att förhindra försvararnas eventuella återgång dit.

1. *Vänstra stormkolonnen.*

a) Avdelningen Stahls huvuddel (1 a) — 150 knektar — skulle framrycka till vänster om Kastelletts västra ravelin och storma högra fasen på dess norra bastion, fatta ställning i denna och försvara sig tills övriga brigader anlände (se nedan). En mindre del (1 b) — en kapten och 50 knektar — skulle samtidigt storma Kastelletts västra ravelin.³

b) Sulzbachs dragoner (2) — värvade utländska — skulle följa efter avdelningen Stahl, med hjälp av dennas materiel passera palissaderna och graven samt storma högra flanken och kurtinen på Kastelletts norra bastion samt därefter förena sig med avdelningen Stahl i denna och på bästa sätt försvara densamma.³

c) Gorgas dragoner (3) — värvade utländska — jämte 24 kommende-

rade knektar skulle framrycka mot och storma Kastelets östra ravelin, driva ut fienden samt därefter följa efter brigaden Günthersberg (se nedan), under vilken förbandet skulle lyda.³

d) Brigaden Günthersberg (4) — "Douglaska brigaden", värvad utländsk — skulle framrycka till höger om Kastelets östra ravelin, runt dess norra bastion och in i Kastelet, "där detsamma var öppet" eller också i vinkeln mellan bastionens vänstra fas och flank samt falla fienden i bastionen i ryggen, där förena sig med de till höger stormande förbanden och tillsammans med dessa försvara bastionen tills vidare order. En mindre styrka skulle kommanderas kvar vid inbrytningsstället för att fälla "pålarna" sannolikt för att bereda väg för det efterföljande kavalleriet (se s. 81) samt för att "hindra den från fienden möjligen kommande undsättningen".³

2. Högra stormkolonnen.

Avdelningen Lentzman och Fitinghoff (5) — avsuttna ryttare ur ett flertal värvade utländska kavalleriregementen — skulle framrycka till höger om Kastelets västra ravelin och storma den vänstra fasen på Grönlands bastion, driva ut fienden och försvara bastionen tills vidare order.³

3. Kavalleriberedskapen.

Regementena Bornman och Banér (6)⁸ — värvade utländska — skulle vara beredda att i första hand över Kastelets norra vall fullfölja anfallet in i detsamma men också att avslå eventuella motanfall ut ur staden eller att skydda en eventuell reträtt.

4. Särskilda bestämmelser.

a) Generalmajor William Vavasor skulle under stormningen föra befälet över brigaden Günthersberg och Gorgas dragoner¹⁵ men avsågs troligen att senare föra befälet över samtliga förband i Kastelets norra bastion.

b) Sedan anfallsmålen tagits skulle samtliga förband till general Banér "flitigt" rapportera fiendens hållning.³

C. ANFALLSGRUPPEN TOTT — en mindre avdelning kommenderade musketerare och avsuttna ryttare samt Oberbecks och Pringels kavalleriregementen, värvade utländska — skulle för att missleda försvararna framrycka över Kalvebodstrands is och med den mindre avdelningen storma Kalvebods bastion på Kristianshamn i syfte att dra bastionens kanoneld från huvudanfallet samt med kavalleriet stå i beredskap på Amager.¹⁶

D. ANFALLSGRUPPEN ROTH — 50 själländska knektar, 100 tatarer samt "kanaljet" (officersdrängar, trossknektar m. m.) — skulle i syfte att missleda försvararna storma ravelinen framför Norreport, vidliggande två bastioner och mellanliggande kurtin.⁹

E. TILLDELNINGEN AV MATERIEL och särskilt kommenderat folk för dennas handhavande framgår av underbilaga 1.¹⁷

F. GEMENSAMMA BESTÄMMELSER

1. Svensk lösen skulle vara "hülff Gott" och som *fälttecken* skulle ett enkivistknippe omlindat med halm bäras i hattarna.¹

2. Stormningen skulle *inledas* omkring midnatt, när två tjärtunnor antändes uppe på Valby backe.¹

¹ Dahlbergs brev till Mardefelt.

² Sammansättning enligt "plan 1".

³ Ordern av den 7/2 1659.

⁴ Ordern av den 7/2 med av "plan 2" föranledda ändringar.

⁵ Enligt ordern av den 7/2 skulle denna brigad ingå i den Banérska anfallsgruppen. Av Dahlbergs brev till Mardefelt och Aschebergs egen journal (Fältmarskalken Rutger von Aschebergs journal och korrespondens, utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia [Historiska handlingar 34:1, 1951], s. 57 f) framgår emellertid, att brigaden följde efter La Voyettes brigad och stormade mellan denna och brigaden Gengel mot det kungliga stallet. Denna uppgift var enligt ordern av den 7/2 och "plan 2" tilldelad brigaden Kagg som andrahandsuppgift. Tydligt har brigaden Ascheberg i sista stund fått överta uppgiften i fråga.

⁶ Ordern av den 7/2 med av n. 5 och "plan 2" föranledda ändringar.

⁷ "Plan 1 och 2".

⁸ "Plan 3".

⁹ Ordern av den 7/2 med de ändringar, som föranledas av Dahlbergs brev till Mardefelt.

¹⁰ Enligt orderserien av den 7 februari 1659 skulle generalmajor William Vavasor föra befälet över de två främsta brigaderna i den högra stormkolonnen. Dahlberg uppger emellertid, att Vavasor förde befälet över den i den Banérska anfallsgruppen ingående "Douglaska" brigaden men nämner ingenting om vem, som förde befäl över de två förstnämnda brigaderna. Detta gäller emellertid även de två främsta i den vänstra kolonnen. I ordern av den 7 till den Douglaska brigaden är en lucka lämnad för namnet på den befälhavande officeren, men i "plan 1", som sannolikt tjänat som förlaga till orderserien, står generalmajor von Essen angiven som sådan. Sannolikt har Vavasor och von Essen av någon anledning i sista stund fått byta uppgifter. Detta bestyrkes dessutom av, att Vavasor påträffades stupad framför Österport med sin order av den 7 alltså på sig. Detta senare förhållande måste legat till grund för det i Klags dagboksanteckningar och flera av de tryckta danska relationerna från Köpenhamn samt även i en del av bearbetningarna förekommande påståendet, att Karl Gustav, när stormningen mot sydfronten misslyckades, sände Vavasor med förstärkningar till Banér, en åtgärd, som måste betecknas som taktiskt huvudlös och därför är föga sannolik.

¹¹ "Plan 2".

¹² Relationen tryckt i Köpenhamn 26/2 1659.

¹³ "Plan 1" och Dahlbergs brev till Mardefelt.

¹⁴ Sammansättning enligt "plan 1" med den ändring, som föranledes av n. 5.

¹⁵ Se n. 10 och orden av den 7/2 för "Douglaska" brigaden.

¹⁶ "Plan 3", Dahlbergs brev, Klags dagboksanteckningar samt relationen tryckt i Köpenhamn 26/2 1659.

¹⁷ "Plan 1, 3 och 4".

*Tilldelning av materiel och särskilt kommenderat folk
för dennas handhavande och medförande framför brigaderna m. m.*

Förband	Materiel	Muskete- rare (av- suttna ryttare)	Båts- män	Kon- staplar
1	2	3	4	5
<i>Huvudanfallsgruppen</i> Vänstra stormkol Avantgardets huvud- del (1 a)	2 löpbroar 14 yxor 14 dubbla stormstegar 28 halmsäckar 10 huvor 4 båtshakar 48 handgranater 1 petard jämte naglar	10 ¹	1+8 1+14 } 1+56 4	6 1+4
Den mindre av- delningen mot Lönngången	6 yxor 4 släggor 4 bräckjärn 48 handgranater 300 (c:a) muskötgrana- ter	60 ²	6 4 4	6
Avantgardets mindre del (1 b)	6 yxor 6 dubbla stormstegar 12 halmsäckar 4 huvor 48 handgranater	4 ¹	1+6 } 1+24	6
	S:a	74	5+126	1+22
Brigaden Delwig (2)	2 löpbroar 20 yxor 20 stormstegar 40 halmsäckar 10 huvor 48 handgranater 4 båtshakar	10 ¹ 6	1+8 1+20 } 1+80 4	
	S:a	16	3+112	—
Brigaden Fersen (3)	= brigaden Delwig (?) ³	16	3+112	—
Brigaden Gorgas (4)	1 petard jämte naglar 20 yxor 6 släggor 6 bräckjärn 48 handgranater		1+20 6 6	4 6
	S:a	—	1+32	10
Brig K. Sparre (5)	—	—	—	—

1	2	3	4	5
Brig P. Sparre (6)	4 spanska ryttare [†]		1+32	
	2 stora hästbroar [†]		1+16	
	S:a	—	2+48	—
V:a stormkolonnen	Summa	106	14+430	1+32
Högra stormkol Brigaden Gengel (7)	2 löpbroar	30	1+8	
	20 yxor		1+20	
	10 dubbla stormstegar		} 1+80	
	10 enkla ”			
	40 halmsäckar			
	10 huvor	10 ¹		
	64 muskötgranater	8		
	144 handgranater	6		12
	4 båtshakar		4	
	S:a	54	3+112	12
Brig Hestereich (8)	2 löpbroar		1+8	
	15 yxor		1+15	
	10 dubbla stormstegar		} 1+80	
	10 enkla ”			
	40 halmsäckar			
	10 huvor	10 ¹		
	64 muskötgranater	8		
	144 handgranater	6		12
	4 båtshakar		4	
	1 petard jämte naglar			4
	5 släggor		5	
	5 bräckjärn		5	
	S:a	24	3+117	16
Brig La Voyette (9)	2 löpbroar		1+8	
	15 yxor		1+15	
	20 stormstegar		} 1+80	
	40 halmsäckar			
	10 huvor	10		
	144 handgranater	6		12
	4 båtshakar		4	
	S:a	16	3+107	12
Brig Ascheberg (10)	= brigaden La Voyette (?) ³	16	3+107	12
	1 petard jämte naglar			4
	5 släggor		5	
	5 bräckjärn		5	
	S:a	16	3+117	16

1	2	3	4	5
Brigaden Kagg (11)	4 spanska ryttare ¹ 1 hästbro ²		1+32 1+8	
	S:a	—	2+40	—
H:a stormkolonnen	Summa	110	14+493	56
Infanterireserven (12 o. 13)	Skanskorgar och sandsäckar på vagnar	—	—	—
Avdeln. Schmidt och Behrn (16)	Löpbroar, handgranater och "fyrverk"	—	50	—
<i>Anfallsgruppen Banér</i> Vänstra stormkol Avdelningen Stahls huvuddel (1 a)	2 löpbroar		1+8	
	15 yxor		1+15	
	16 stormstegar	} 1+64		
	32 halmsäckar			
	6 huvor		6	
Avdelningen Stahls mindre del (1 b)	48 handgranater	4		6
	4 båtshakar			
	6 yxor		6	
	6 dubbla stormstegar	} 1+24		
	12 halmsäckar			
	4 huvor		4	
	48 handgranater			6
	S:a	2+102	2+29	12
Sulzbachs drag (2)	—	—	—	—
Gorgas dragoner (3)	6 yxor		6	
	6 dubbla stormstegar	} 1+24		
	12 halmsäckar			
	4 huvor		4	
	48 handgranater			6
	S:a	1+28	6	6
Brig Günthersberg (4)	= brigaden La Voyette	16	3+107	12
	64 muskötgranater	8		
	4 spanska ryttare ¹	1+8		
	1 hästbro ²	1+32		
	S:a	2+64	3+107	12
V:a stormkolonnen	Summa	5+194	5+142	30
H:a stormkolonnen				
Avdelningen Lentzman o. Fitinghoff (5)	= avdelningen Stahls huvuddel (?) ³	1+74	2+23	6
<i>Anfallsgruppen Tott</i>	"	1+74	2+23	6
<i>Anfallsgruppen Rooth</i>	³	—	—	—

¹ Underofficerare. ² Drabanter. ³ Detaljuppgift saknas. ⁴ Skulle medföras efter brigaden.

Materielbeskrivning.

Se även F. Askgaard, Om beväbning og udrustning under Karl Gustav-krigene 1657—60 (Vaabenhistoriske Aarbøger X a, 1959, s. 50 ff), s. 83 ff.

1. *Löp- och hästbroarna* var för att underlätta framtransporten försedda med hjul.¹
2. *Yxorna* skulle användas för fällning av palissader och stormpålar m. m.
3. De dubbla *stormstegarna* bestod sannolikt av två enkla fastgjorda vid sidan av varandra för att möjliggöra äntring med två man i bredd. De två halm-säckar, som medföljde varje steg, surrades fast i stegens topp för att, då denna efter resningen föll framåt mot vallen, mildra stöten och för att en säkrare "anläggningsyta" skulle erhållas.
4. *Huvorna* var avsedda att vid klättring över palissaderna träs över pålarnas spetsade toppar.
5. *Båtsbakarna* hade man mångsidig användning av, framförallt vid resning av stormstegarna och för att fasthålla dessa vid vallarna, för nedrivning av försvararnas hinder på vallslutningarna och -krönen, för äntring uppför vallarna m. m.
6. *Handgranaterna* utgjordes i allmänhet av vanliga 3- och 6-pundiga kanon-kulor (hållod med sprängverkan) försedda med ett brandrör, i vilket en bit lunta var instucken. Denna antändes omedelbart före kastet.²
7. "*Muskötgranaterna*" var en helt ny uppfinning. Granaterna var äggforma-de och upptill försedda med hullingar, varigenom de kunde fastna i föremål ovan marken och ge en mer verksam krevad. Nedtill var i granaten infört ett skaft, vars diameter var lika med muskötens kaliber. Skaftet var ihåligt och fyllt med krut. Det nedfördes i muskötens pipa och vid avfyrning drev den ordinarie krutladdningen ut granaten, samtidigt som den antände krutet i skaftet. När detta efter viss tid brunnit ut krevade granaten.³
8. *Petarden* var en speciell spränganordning, som användes bl. a. till att slå hål på fästningsportar — i detta fall Lönngångens två portar. Den var gjord av koppar och såg ut som en kläppklocka och fästes på porten med den öppna änden vänd mot denna. Härigenom uppnåddes riktad sprängverkan.²
9. *Naglarna* användes vid s. k. förnagling av kanoner. De bultades hårt ned i dessas fänghål, varigenom kanonerna inte blott för stunden blev obrukbara utan, på grund av att hålet blev utvidgat, även måste sändas iväg till en tids-krävande reparation.
10. Det "*fyrverk*", som skulle medföras av avdelningen Schmidt och Behrn, utgjordes troligen av små båtar fyllda med mycket eldfänt material, s. k. brännare.⁴ Det skulle i detta fall användas för att eventuellt sticka de två infusna fartygen i brand. Brännarna sattes ned i vakarna runt dessa, antändes och sköts ut mot fartygssidorna.
11. De vid infanterireserven medförda på vagnar lastade *skanskorgarna och sandsäckarna* skulle med största sannolikhet användas för att snabbt förstärka

de av stormtruppen intagna ställningarna i befästningsverken och på så sätt bereda denna större möjlighet att hålla dessa, tills kavalleriet hunnit föras in genom verken.

Anmärkningar.

1. Vid varje brigad skulle beroende på styrkan *1 kapten med 24—40 man* kommenderas att i nödfall kunna användas för att medföra "ett eller annat i brådskan" och att i synnerhet ge akt på, att brigadens broar, stegar m. m. blev anbringade.⁵

2. Det främst framryckande och stormande folket skulle bära *vita skjortor* över kläderna och *vita huvor* över huvudbonaderna samt dessutom vara utrustat med "*sporrar*" (broddar).⁶

3. Utöver det ovan nämnda av avdelningen Schmidt och Behrn medförda *fyrverket** synes ytterligare dylikt ha använts under stormningen. Minst fyra mörsare fördes under januari till det svenska lägret,³ och i en av de svenska planerna för stormningen finns bland materielen "båtarna och fyrverksmaskinerna" (mörsarna) upptagna. Den i Köpenhamn den 26 februari 1659 tryckta relationen uppger, att svenskarna enligt fångars utsago hade iordningsställt nio båtar på särskilt manér⁷ och utrustat dessa med diverse "schlagenden auch brennenden Feuerwerken" (d. v. s. mörsare respektive "ernstfyrverkeri"). Av båtarna, som transporterades från lägret på slädar, skulle några gå mot den danska och holländska flottan och några mot Kalvebod. De flesta slädarna gick emellertid sönder under förflyttningen, varigenom båtarna blev stående. Relationen liksom den av den 12 februari 1659 uppger vidare, att bland annan materiel några "fyrmörsare" kvämnades vid den svenska huvudanfallsgruppens reträtt.

4. I några av de nämnda bearbetningarna (s. 65) säges, att även tvångsuttagna *danska bönder* skulle ha kommenderats att nedhugga palissader samt bära broar och stegar, i andra däremot, att bönderna endast tvingades köra den tunga materielen från lägret till utgångslägena för stormningen.

Enligt ett av Erik Dahlberg utarbetat förslag till principerna för stormningens utförande daterat Helsingör den 29 januari 1659⁸ skulle bönder bl. a. framskjuta löpbroarna till vakarna, men enligt samtliga övriga svenska planer med största sannolikhet utarbetade efter detta förslag skulle båtsmän göra det. I de senare nämns överhuvud ingenting om bönder. Krag uppger i sina dagboksanteckningar, att svenska trupper den 9 januari var på Amager och tog en del bönder med sig och den i Köpenhamn den 26 februari 1659 tryckta relationen, att enligt fångarnas utsagor, 400 själländska bönder försedda med yxor och bilor drevs från Amager för att hugga palissader. Relationen uppger vidare, att en mängd sammanförda bönder och båtsmän "sekunderade" ett avantgarde och att de alla blev förda till storms, samt att bönder hade tvingats bära "kastbroarna" vid brigaden Gengel. Dessutom framgår det av relationen, att bönder användes för att i sina vagnar forsla bort sårade och stupade svenskar i ome-

* Fyrverk var en gemensam benämning på mörsare samt till "ernst- och lustfyrverkeri" hörande materiel.

delbar anslutning till stormningen. Dessa vagnar hade tydligen använts för transport av materielen från lägret till utgångslägena. Meadowe slutligen uppger i samband med de svenska förlusterna, att "de stackars oskyldiga bönderna, som svenskarna alltför grymt tvingade att hjälpa bära ned deras maskiner och redskap, kanske kan öka antalet stupade".⁹

Någon tvekan om, att svenskarna tvingade bönder att — utöver med sina hästar och vagnar utföra transporter — deltaga i själva stormningen genom att bl. a. bära broar och stormstegar, torde sålunda inte råda. Visserligen överfördes ett stort antal båtsmän från den svenska flottan i Landskrona till Helsingör under senare hälften av januari 1659,¹⁰ men detta antal torde alltså ha visat sig otillräckligt och att avdela trupp för ifrågavarande ändamål hade man tydligen inte råd till.

¹ Se bl. a. Krag's dagboksanteckningar.

² J. Hedberg, Artilleriregementet inför Karl X Gustavs polska krig (Aktuellt och historiskt 1958 [tr. 1959], s. 54 ff), s. 76.

³ J. Hedberg, Kungl. Artilleriregementet under Karl X Gustavs tid (manuskript, Militärhistoriska avdelningen).

⁴ Krag säger i sina dagboksanteckningar, att skeppet Höjenhald "blev skarpt attackerat och därvid en brander (brännare) ock anbragt utan effekt".

⁵ "Plan 3".

⁶ Krag's dagboksanteckningar, Relationen tryckt i Köpenhamn den 26 februari 1659 samt Meadowe, a. a., s. 107.

⁷ Meadowe uppger i sitt anförda arbete (s. 107), att båtarna var täckta med spjälverk och gallerier.

⁸ Munthe, a. a., s. 370. Handlingen uppges finnas i samlingen Danska kriget 1658—60, RA men har inte kunnat påträffas.

⁹ Meadowe, a. a., s. 111.

¹⁰ RR, RA och Rullor 1659, KrA.

Källor och litteratur.

OTRYCKTA KÄLLOR

Riksarkivet (RA)

Kungliga koncept och riksregistraturet.

Krigshistoriska samlingen, Karl X Gustavs tid, Danska kriget 1657—60.

Skrivelser till Kungl. Maj:t.

Dahlbergska samlingen.

Krigsarkivet (KrA)

Rullor 1658 och 1659.

Militäräkenskaper 1658 och 1659.

Uppsala universitets bibliotek (UUB)

Palmskiöldska samlingen, vol. 44.

TRYCKTA KÄLLOR

Erik Dahlbergs dagbok, utg. av S. Lundblad 1823, H. Lundström 1912 och A. Åberg 1962.

Fältmarskalken Rutger von Aschebergs journal och korrespondens, utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia (Historiska handlingar 34:1, 1951).

- Kongl. Bibliotekets samling af samtida berättelser om Sveriges krig 1, 1888—91 och 2, suppl. 2, 1902.
- Manley, R., *The History of the Late Warres in Denmark*, London 1670.
- Meadowe, Ph., *A Narrative of the Principal Actions occuring in the Wars betwixt Sweden and Denmark. Before and after the Roschild Treaty*, London 1677.
- Rigsraad Otte Krag's Dagbogsoptegnelser vedrørende Krigen 1658—59, utg. av G. L. Grove och K. Rockstroh (*Danske Magazin* 5:6, 1909).
- Theatrum Europæum 8, Frankfurt am Main 1693.

LITTERATUR

- Askgaard, F., *Angrebet og Stormen på København* (*Militært Tidsskrift*, 88. aarg., febr. 1959).
- Askgaard, F., *Om bevæbning og udrustning under Karl Gustav-krigene 1657—60* (*Vaabenhistoriske Aarbøger* Xa, 1959).
- Askgaard, F. och Olsen, G., *En kamp for livet, Svenskekrigene 1657—60* (*Vi og vor Fortid* 17, 1958).
- Bang, T., *Københavns Befæstning under Svenskekrigen* (*Historiske Meddelelser om København* 4:6, 1959).
- Bonnesen, S., *Karl X Gustav, 1624—58*.
- Carlson, F. F., *Sveriges historia under Carl X Gustafs regering* (*Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset* 1), 2. uppl., 1883.
- Fridericia, J. A., *Adelsvældens sidste Dage*, 1894.
- Fryxell, A., *Berättelser af svenska historien* 12, 4. uppl., 1867.
- Hedberg, J., *Artilleriregementet inför Karl X Gustavs polska krig* (*Aktuellt och historiskt* 1958 [tr. 1959]).
- Hedberg, J., *Kungl. Artilleriregementet under Karl X Gustavs tid* (manuskript, *Militärhistoriska avdelningen*).
- Holm, T., *Översikt över Sveriges krig under 1600-talets senare hälft* (*Militärlitteraturföreningens förlag* 148, 1927).
- Marquard, E., *Kjøbenhavns Borgere 1659, 1920*.
- Munthe, L. W.-son, *Kongl. Fortifikationens historia* 2, 1906.
- Nyerup, R., *Efterretning om Kong Friderik den Tredie og de mærkværdigste i Danmark og Norge under hans Regjering indtrufne Begivenheder*, 1817.
- Olsen, G., *Borgerne under belejringen* (*Historiske Meddelelser om København* 4:6, 1959).
- Petri, G., *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia* 2, 1928.
- Pufendorf, S., *Die Thaten Carl Gustavs*, Nürnberg 1697.
- Stade, A., *Manley's "History", Meadowe's "Narrative" och Carl X Gustavs första danska krig* (HT 1960).
- Sylvan, N., *Karl X Gustav* (*Sveriges historia genom tiderna* 3, 1948).
- Sörensen, S. A., *Kjøbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring*, 1896.
- Villius, H., *Erik Dahlbergs relationer om danska kriget 1657—58* (*Scandia* XXI:2, 1951—52).

